

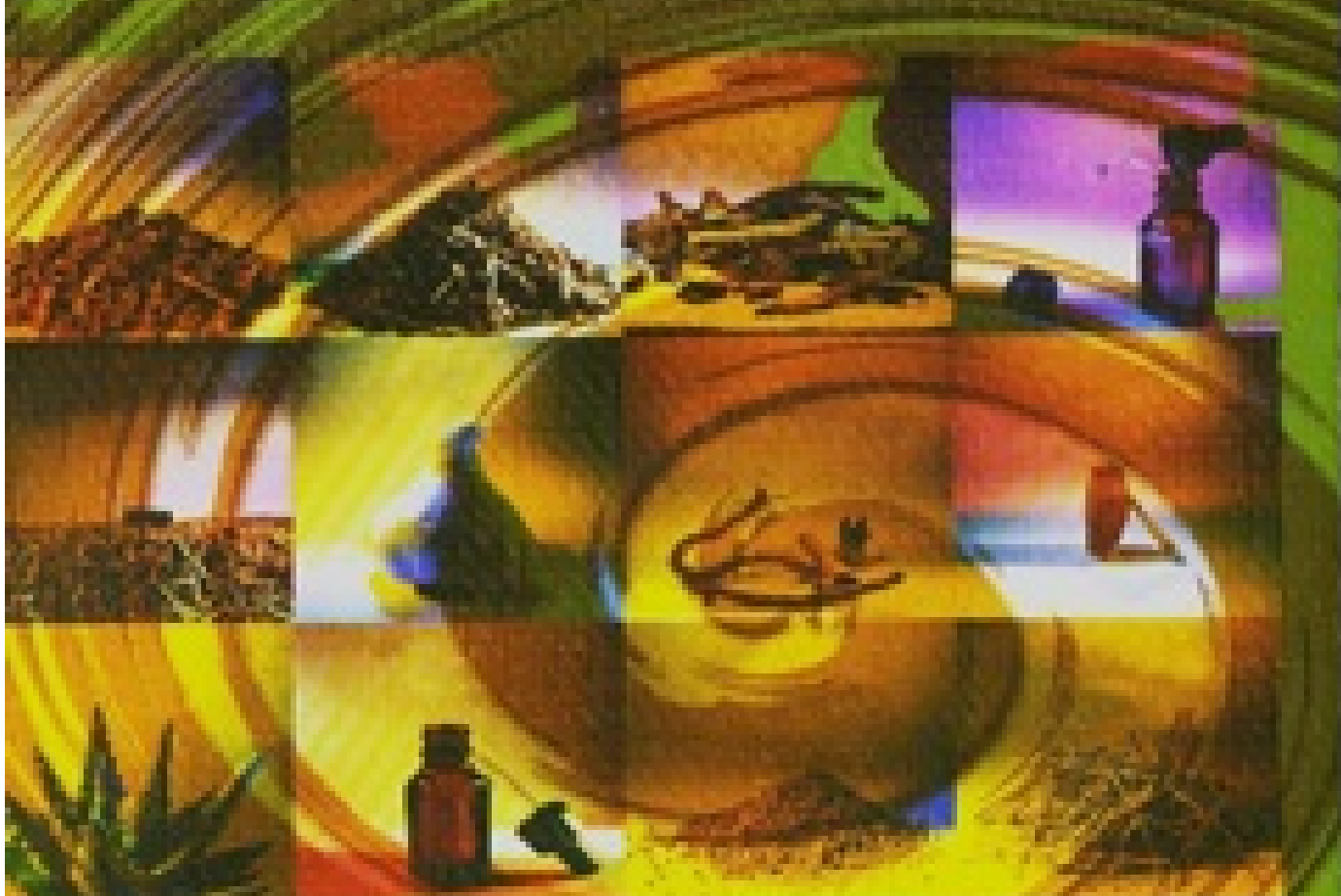
۴

مجموعه
پیگ شفا

مجموعه پیگ شفا

از دیدگاه طب ایرانی (سنتی)

سوالها: سید محمد موسوی

درمان بیماریها با گیاهان دارویی و روشهای درمانی طب ایران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجموعه پیک شفا

نویسنده:

محمد موسوی

ناشر چاپی:

تابان

فهرست

۵	فهرست
۱۷	مجموعه پیک شفا جلد ۴
۱۷	مشخصات کتاب
۱۷	تقدیم‌نامه
۱۷	فهرست مطالب
۱۷	تقدیم‌نامه
۱۹	یادداشت مؤلف
۲۰	گفتاری در مورد طب ایرانی (طب سنتی)
۲۱	بخش اول سردرد و درمان آن
۲۱	اشاره
۲۱	پیشگفتار:
۲۲	سردرد و نظریه مزاجها و اخلاط چهارگانه
۲۳	پاکسازی (تصفیه) اساس درمانهای طب ایرانی
۲۵	منضج (پزنده) و مسهل در طب ایرانی
۲۵	فصل اول: سردردهای صفراوی
۲۵	اشاره
۲۵	سردردهای صفراوی
۲۵	اشاره
۲۵	الف- منضج‌ها یا پزنده‌های صفرا
۲۶	- انواع‌ها یا جوشاندنی‌های منضج صفرا
۲۶	- نسخه پزنده صفرا بصورت نوع:
۲۶	- نسخه دیگر پزنده صفرا:
۲۶	مطبوخهای منضج صفرا:

- ۲۶ ..... مطبوخ فواکه (پزنده صفرا)
- ۲۷ ..... - اطریفیل شاهتره (پزنده صفرا)
- ۲۷ ..... - شربت نارنج (پزنده صفرا)
- ۲۷ ..... - سکنجبین ضد صفرا (پزنده صفرا)
- ۲۷ ..... شربت بنفشه (پزنده صفرا)
- ۲۷ ..... ب- مسهل‌های صفرا
- ۲۸ ..... اشاره
- ۲۸ ..... معجونهای مسهل صفرا
- ۲۸ ..... «معجون سنا»
- ۲۸ ..... «معجون سنای دیگر»
- ۲۸ ..... «معجون بنفشه»
- ۲۹ ..... «معجون سنا»
- ۲۹ ..... نقوعهای مسهل صفرا
- ۲۹ ..... اشاره
- ۲۹ ..... نقوع مسهل دیگر:
- ۲۹ ..... نقوع مسهل دیگر:
- ۳۰ ..... قرص مسهل صفرا (قرص بنفشه)
- ۳۰ ..... مسهل عام
- ۳۰ ..... شربت فاکهه مسهل
- ۳۰ ..... مسهل انار و شیرخشت
- ۳۱ ..... شیاف قولنج:
- ۳۱ ..... ج- سایر داروهای سردرد صفراوی
- ۳۱ ..... - نطول:
- ۳۱ ..... - نطول سردرد:

- ۳۱ ..... اشاره
- ۳۱ ..... - نطول دیگر
- ۳۱ ..... - نطول دیگر
- ۳۲ ..... - نطول دیگر
- ۳۲ ..... - کماذ
- ۳۲ ..... اشاره
- ۳۲ ..... - کماذ سردرد
- ۳۲ ..... - عطوس
- ۳۲ ..... اشاره
- ۳۲ ..... - عطوس دیگر
- ۳۳ ..... - ضماذ
- ۳۳ ..... - سعوط و نشوق
- ۳۳ ..... شوموم:
- ۳۳ ..... صندل سفید، گشنیز خشک، گلاب و سرکه
- ۳۳ ..... - پاشویه:
- ۳۳ ..... - حقنه:
- ۳۴ ..... - سوبق انار:
- ۳۴ ..... - سوبق سیب شیرین:
- ۳۴ ..... - سوبق عدس:
- ۳۴ ..... - شربت اترج:
- ۳۴ ..... - شربت انار ملین:
- ۳۴ ..... فصل دوم: سردردهای بلغمی
- ۳۴ ..... اشاره
- ۳۵ ..... سردردهای بلغمی

- ۳۵ ..... اشاره
- ۳۵ ..... الف- منضجها و مسهلهاى بلغم
- ۳۵ ..... اشاره
- ۳۵ ..... نسخه منضج بلغم (بصورت نقوع)
- ۳۵ ..... اشاره
- ۳۵ ..... گل قندعسلى:
- ۳۶ ..... - نسخه منضج ديگر بلغم
- ۳۶ ..... - اطريفل اكبر:
- ۳۶ ..... - اطريفل كبير:
- ۳۷ ..... - اطريفل مختصر:
- ۳۷ ..... اشاره
- ۳۷ ..... - اطريفل ديگر:
- ۳۷ ..... حب الصطمخيقون:
- ۳۷ ..... ايارج فيقرا:
- ۳۸ ..... حب قوقايا:
- ۳۸ ..... حب ايارج:
- ۳۸ ..... اشاره
- ۳۸ ..... حب ايارج ديگر:
- ۳۸ ..... جوارش:
- ۳۸ ..... جوارش يا گوارنده بسبابه:
- ۳۸ ..... جوارش يا گوارنده زيره:
- ۳۹ ..... گوارنده زيره ديگر:
- ۳۹ ..... گوارنده فلافلى:
- ۳۹ ..... ب- ساير داروهاى سردرد بلغمى

۳۹	حقنه‌ها:
۳۹	اشاره
۳۹	منافع حقنه و مضار آن:
۴۰	نحوه استعمال حقنه:
۴۰	سعوپ (استنشاق)
۴۱	- سعوپ:
۴۱	اشاره
۴۱	- سعوپ دیگر
۴۱	- سعوپ دیگر
۴۱	- سعوپ دیگر
۴۱	- سعوپ دیگر
۴۱	- سعوپ دیگر
۴۱	- سعوپ دیگر
۴۱	- سعوپ دیگر
۴۲	- روغن آشنه:
۴۲	- روغن بابونه
۴۲	- روغن قسط
۴۲	- روغن ثعلب
۴۲	- روغن فرفیون
۴۲	- روغن تمساح
۴۳	- ضماد
۴۳	اشاره
۴۳	- ضماد دیگر
۴۳	- طلا (داروی مالیدنی)
۴۳	اشاره

- ۴۳ ..... طلا: که سردرد بلغمی را از بین می‌برد.
- ۴۳ ..... طلا: جهت رفع سردرد بلغمی: -
- ۴۳ ..... طلا: -
- ۴۳ ..... غرغره -
- ۴۴ ..... شمووم -
- ۴۴ ..... اشاره
- ۴۴ ..... شمووم دیگر -
- ۴۴ ..... نطول -
- ۴۴ ..... فصل سوم: سردردهای سوداوی -
- ۴۴ ..... اشاره
- ۴۴ ..... سردردهای سوداوی -
- ۴۴ ..... اشاره
- ۴۵ ..... الف- مسهل‌ها و منضج‌های سودا -
- ۴۵ ..... اشاره
- ۴۵ ..... ماء الجین: -
- ۴۵ ..... مسهل سودا: -
- ۴۶ ..... ب- سایر داروهای سردرد سوداوی -
- ۴۶ ..... نطول -
- ۴۶ ..... نقوع (جوشاندنی) -
- ۴۶ ..... فصل چهارم: سردردهای دموی یا خونی -
- ۴۶ ..... اشاره
- ۴۶ ..... سردردهای دموی یا خونی -
- ۴۷ ..... خون‌درمانی
- ۴۷ ..... ۱- حجامت: -

۴۷	۲- رگ‌زنی (فصد)
۴۷	۳- زالودرمانی
۴۷	اشاره
۴۸	طرز تهیه آش گشنیز:
۴۸	فصل پنجم: میگرن یا درد شقیقه
۴۸	اشاره
۴۸	میگرن یا درد شقیقه
۴۸	اشاره
۴۹	۱- داروهای عمومی میگرن
۴۹	اشاره
۴۹	نسخه دیگر تجربه شده برای میگرن:
۵۰	۲- شوموم
۵۰	۳- داروی شوینده (استنشاق)
۵۰	۴- طلاء میگرن
۵۰	۵- کماد:
۵۱	۶- ضماد میگرن
۵۱	اشاره
۵۱	ضمادی دیگر:
۵۱	فصل ششم: سایر اقسام سردرد
۵۱	اشاره
۵۱	الف) سردرد آفتابی
۵۱	اشاره
۵۱	۱- گل ختمی و اسفرزه هرکدام یک واحد
۵۱	۲- طلاء (داروی مالیدنی)

- ۳- سعوط (استنشاق) ۵۲
- ۴- سعوط دیگر: ۵۲
- ۵- طلاء برای سردرد برودتی ۵۲
- ب) سردرد ضربه‌ای: (سردرد ناشی از اصابت ضربه یا تصادف) ۵۲
- ج) سردرد ناشی از نرسیدن خون کافی به مغز: ۵۲
- اشاره ۵۲
- د) سردرد معدی ۵۳
- ه) سردرد سینوزیتی: ۵۳
- ۱- بخور ۵۳
- ۲- انفیه عطسه‌آور ۵۳
- ۳- قطره بنفشه- بادام: ۵۳
- ۴- شستشو: ۵۴
- و) سردرد ناشی از خستگی و کار زیاد: ۵۴
- اشاره ۵۴
- ز) سردرد با منشاء کلیوی: ۵۴
- ح) سردرد ناشی از تومورهای مغزی ۵۴
- بخش دوم سکنه‌های قلبی و مغزی و درمان آن ۵۴
- اشاره ۵۴
- پیشگفتار ۵۴
- سکنه ۵۵
- عوامل موثر در بروز بیماری سکنه ۵۶
- ۱- فرهنگ تغذیه ۵۶
- ۲- حرکت ۵۸
- ۳- مشکلات عصبی ۵۸

۵۸	۴- فشار خون
۵۹	۵- تنگی نفس
۵۹	۶- تپش قلب
۵۹	۷- تنگی عروق منتهی به قلب
۵۹	۸- ناراحتی عضله و درپچه‌ها
۵۹	۹- بیماریهای اعضاء دیگر در ارتباط با قلب
۵۹	۱۰- تومورهای قلبی
۵۹	۱۱- دخانیات و مشروبات الکلی
۵۹	پیشگیری و درمان سکنه‌های قلبی و مغزی
۶۰	اشاره
۶۰	پیشگیری خون‌درمانی
۶۰	دارودرمانی
۶۰	نسخه‌های پیشگیرنده رژیم غذایی دارویی ۱۵ روزه
۶۰	اشاره
۶۱	نسخه دیگر:
۶۱	نسخه دیگر:
۶۱	نسخه دیگر:
۶۱	نسخه دیگر:
۶۱	نسخه دیگر:
۶۲	کار و ورزش
۶۲	علاج سکنه بعد از وقوع
۶۲	اقدامات فوری
۶۳	نفوخ (دمیدنی در بینی)
۶۳	نفوخ دیگر

- ۶۳ ..... نفوخ دیگر
- ۶۳ ..... نطول (جوشانده‌ای که بر سر و روی بیمار بریزند)
- ۶۳ ..... اگر بیمار دچار سکته قلبی شده است:
- ۶۳ ..... اشاره
- ۶۴ ..... درمان سکته‌ها بعد از اقدام فوری
- ۶۴ ..... اشاره
- ۶۴ ..... رژیم ۱۵ روزه
- ۶۴ ..... مسهل عام
- ۶۴ ..... اشاره
- ۶۵ ..... نسخه
- ۶۵ ..... خون‌درمانی
- ۶۵ ..... اشاره
- ۶۵ ..... مرحله اول زالو پشت گوشها
- ۶۵ ..... اشاره
- ۶۶ ..... ضماد زخم زالو
- ۶۶ ..... مرحله دوم زالو پشت دستها
- ۶۶ ..... مرحله سوم زالو روی پاها
- ۶۶ ..... حجامت
- ۶۶ ..... اشاره
- ۶۶ ..... حجامت چرخان
- ۶۷ ..... تدهین (مالش) روغن ریحان
- ۶۷ ..... داروهای دودکردنی
- ۶۷ ..... یبوست و اثر درمانی حقنه در سکته
- ۶۷ ..... شرایط استعمال حقنه

- ۶۸ ..... مسهل عام
- ۶۸ ..... ضماد سکتۀ مغزی
- ۶۸ ..... لکنت زبان در بیمار سکتۀ ای
- ۶۸ ..... اشاره
- ۶۸ ..... ۱- نسخه‌های مکیدنی
- ۶۸ ..... ۳- تخم کبوتر
- ۶۹ ..... تدهین (مالش با روغن)
- ۶۹ ..... تقویت کلی بیماران سکتۀ ای
- ۶۹ ..... درد عضلات در بیماران سکتۀ ای
- ۶۹ ..... طپش قلب در بیمار سکتۀ ای
- ۶۹ ..... بی‌خوابی در بیمار سکتۀ ای
- ۷۰ ..... خواب زیاد در بیمار سکتۀ ای
- ۷۰ ..... فشار خون
- ۷۰ ..... اشاره
- ۷۰ ..... نسخه دیگر:
- ۷۰ ..... نسخه دیگر:
- ۷۱ ..... اضافه وزن در بیماران سکتۀ ای
- ۷۱ ..... رژیم غذایی برای کاهش وزن بیمار
- ۷۱ ..... اشاره
- ۷۱ ..... شبها
- ۷۲ ..... درمان سکتۀ های قلبی به‌طور اخص
- ۷۲ ..... علاج انسداد عروق منتهی به قلب
- ۷۲ ..... علاج انسداد عروق ماهیچه قلب
- ۷۲ ..... بزرگ شدن و چربی اطراف قلب

۷۲	..... نسخه‌هایی از کتب قدیمی برای تقویت قلب و مغز
۷۳	..... شربت گاوزبان دیگر
۷۳	..... اشاره
۷۳	..... نسخه دیگر
۷۳	..... شربت انار
۷۴	..... شربت عناب
۷۴	..... شربت عناب دیگر
۷۴	..... شربت تخم گشنیز
۷۴	..... مفرخ یاقوتی شیخ ابو علی
۷۴	..... اشاره
۷۴	..... مفرخ دیگر
۷۵	..... مفرخ دیگر
۷۵	..... مفرخ خنک
۷۵	..... مفرخ اعظم
۷۵	..... اشاره
۷۵	..... مفرخ دیگر
۷۶	..... مفرخ معتدل
۷۶	..... اشاره
۷۶	..... مفرخ دیگر
۷۶	..... منابع و مأخذ
۷۷	..... مجموعه‌ای از کتب پیک شفا

مجموعه پیک شفا جلد ۴

مشخصات کتاب

سرشناسه : موسوی، محمد
عنوان و نام پدید آور : پیک شفا/ تالیف محمد موسوی.
مشخصات نشر : تهران: تابان، ۱۳۷۶.
مشخصات ظاهری : ۷، ۶۶۷ ص.: مصور.
شابک : ۳۰۰۰۰ ریال: ۶-۰۰۶-۴۳۷-۹۶۴
یادداشت : کتابنامه: ص. ۶۵۸.
موضوع : پزشکی سنتی
موضوع : گیاهان دارویی
رده بندی کنگره : R۱۳۵/م۸پ۹ ۱۳۷۶
رده بندی دیویی : ۶۱۰
شماره کتابشناسی ملی : م۷۷-۷۰۵

تقدیم نامه

لطف بهاران
مهر عالم آرا
جمع عصمت و عشق
امید هزاران در روز محشر
شمیم پاک امید بر دل پیامبر
ماه محمد (ص)
زهرای اطهر (س)
آنگاه که با اشک شفق در خاک رمید
و چشم خورشید بسان شب بارانی شد
ای عجب ماه که دیدست که اندر دل خاک
پرتو اش کار هزاران شب مهتابی کرد.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵

فهرست مطالب

عنوان صفحه

تقدیم نامه

فهرست مطالب ۵

یادداشت مؤلف: ۹

گفتاری در مورد طب ایرانی (طب سنتی) ۱۱

بخش اول سردرد و درمان آن ۱۵

پیشگفتار: ۱۷

سردرد و نظریه مزاجها و اخلاط چهارگانه ۱۷

پاکسازی (تصفیه) اساس درمانهای طب ایرانی ۲۰

منضج (پزنده) و مسهل در طب ایرانی ۲۳

فصل اول: سردردهای صفراوی ۲۵

الف- منضجها یا پزندههای صفرا ۲۷

ب- مسهل های صفرا ۳۰

ج- سایر داروهای سردرد صفراوی ۳۴

فصل دوم: سردردهای بلغمی ۳۹

الف- منضجها و مسهل های بلغم ۴۱

ب- سایر داروهای سردرد بلغمی ۴۶

فصل سوم: سردردهای سوداوی ۵۳

الف- مسهل ها و منضج های سودا ۵۵

ب- سایر داروهای سردرد سوداوی ۵۶

فصل چهارم: سردردهای دموی ۵۹

خون درمانی ۶۱

۱- حجامت: ۶۱

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶

۲- رگ زنی (فصد) ۶۲

۳- زالودرمانی ۶۲

فصل پنجم: میگرن یا درد شقیقه ۶۵

فصل ششم: سایر اقسام سردردها ۷۱

الف) سردرد آفتابی ۷۳

ب) سردرد ضربه‌ای: (سردرد ناشی از اصابت ضربه یا تصادف) ۷۴

ج) سردرد ناشی از نرسیدن خون کافی به مغز: ۷۴

د) سردرد معدی ۷۴

ه) سردرد سینوزیتی: ۷۵

و) سردرد ناشی از خستگی و کار زیاد: ۷۶

ز) سردرد با منشاء کلیوی: ۷۶

ح) سردرد ناشی از تومورهای مغزی ۷۶
بخش دوم: سکته‌های قلبی و مغزی و درمان آن ۷۷
پیشگفتار ۷۹

سکته ۸۱

عوامل موثر در بروز بیماری سکته ۸۱
پیشگیری و درمان سکته‌های قلبی و مغزی ۸۸
نسخه‌های پیشگیرنده ۸۹
علاج سکته بعد از وقوع ۹۱
اقدامات فوری ۹۱

۱- اگر بیمار دچار سکته مغزی شده: ۹۲

۲- اگر بیمار دچار سکته قلبی شده است: ۹۲

درمان سکته‌ها بعد از اقدام فوری: ۹۳

۱- اگر بیمار دچار سکته مغزی شده باشد: ۹۳

خون‌درمانی ۹۵

یبوست و اثر درمانی حقیقه در سکته ۹۷

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷

لکنت زبان در بیمار سکته‌ای ۹۹

تقویت کلی بیماران سکته‌ای ۹۹

درد عضلات در بیماران سکته‌ای ۱۰۰

طپش قلب در بیمار سکته‌ای ۱۰۰

بی‌خوابی در بیمار سکته‌ای ۱۰۰

خواب زیاد در بیمار سکته‌ای ۱۰۰

فشار خون ۱۰۱

اضافه وزن در بیماران سکته‌ای ۱۰۲

رژیم غذایی برای کاهش وزن بیمار ۱۰۲

درمان سکته‌های قلبی به طور اخص ۱۰۳

نسخه‌هایی از کتب قدیمی برای تقویت قلب و مغز ۱۰۴

منابع و مآخذ

سایر تالیفات

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹

یادداشت مؤلف

تلاش در جهت احیای علوم پزشکی کهن ملی و اسلامی کشور عزیزمان ایران، جهادی علمی است که با هدف استقلال و

خود کفایی از حیث بهداشت و درمان دنبال می‌شود. طب ایرانی از یک جهت هم‌سو و موافق با طب جدید و از چند سو مخالف با طب غربی است که با آلودن دامن خویش به مادیات راه انحرافی را پیموده است. علم‌زدگی افراطی، دوری از معنویات، فریب افکار عمومی از طریق تسلط بر رسانه‌ها، عناوین علمی نابجا، لجام‌گسیختگی، تکبر، تقلید بی‌تدبیر پزشکی وابسته با روشهای غلط‌درمانی و به تدریج تخریب سلامت و بهداشت عمومی، جهات مورد انکار طب غربی از نظر طب ایرانی و اسلامی است. اگر اهداف پزشکی تأمین سلامت جامعه است، پالایش از مادیات صرف و تبعات آن لازم و مورد هجوم مغرضان قرار گرفتن، مقدس و افتخارآفرین است.

تشکر از همراهانی چون آقایان، مهندس مسعود محمدی، مهندس علی مالیر (رئیس مخابرات مهر شهر کرج)، مهندس سید ایمان موسوی و خانم لیلا-دائمی و دیگر دوستان و عزیزانی که ما را در امر نگارش، تنظیم، چاپ و نشر این کتاب همراهی کرده‌اند، بازتابی هرچند محدود از سپاس قلبی این جانب از آن همراهان صدیق می‌باشد.

سید محمد موسوی ۱۳۸۱

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۱

گفتاری در مورد طب ایرانی (طب سنتی)

پس از قرن‌ها دوری و در انزوا قرار دادن طب ایرانی که بر پایه دانشی عظیم و کهن قرار دارد، آنهم بدون هیچ دلیل علمی و منطقی، اکنون زمان آن فرارسیده که تلاش‌های پزشکان آکادمیک منصف و معتقد به طب کهن و متخصص طب ایرانی به ثمر رسد و همه اندیشمندان و مصلحان جامعه با کنار زدن پرده‌های پیش‌داوری و جزم‌اندیشی و با تکیه بر تفکر و تحقیقی منصفانه و به دور از فریب تبلیغات، بیشتر درباره این میراث گرانبها بیاندیشند و عادلانه‌تر قضاوت نمایند.

گیاه‌درمانی ایرانی یا آنچه که برای غیر علمی جلوه دادن آن به نام «طب سنتی» می‌نامند، چکیده و دستاورد قرن‌ها و هزاره‌ها مطالعه، تحقیق و آزمایشات تعداد بی‌شماری از دانشمندان و متفکران ایرانی و اسلامی است که قابل انکار در تاریخ نیستند و نامشان تا به امروز زنده و به یادگار مانده است. با مراجعه‌ای مختصر به تاریخ و کتابهای قدیمی پزشکی، می‌توان دریافت که دانش پزشکی در ایران، تا چه حد پیشرفت کرده و به چه کشفیات عجیب و خارق‌العاده‌ای نایل آمده است. تا جایی که به نوشته دکتر عبدالحسین زرین‌کوب پزشکان مسلمان بیش از ۷ قرن پیش، قادر به جراحی چشم که از ظریف‌ترین و دقیق‌ترین اعمال جراحی به شمار می‌رود بوده‌اند [۱].

مطالعه در آثار اندیشمندان بزرگ و حکیمان طب ایرانی-اسلامی، به خوبی نشان می‌دهد که بسیاری از بیماریهایی که امروز در طب جدید در زمره بیماریهای صعب‌العلاج قرار گرفته، در آن روزگاران، بسیار سهل‌العلاج بوده‌اند و با بکارگیری روشهایی کاملاً منطقی و علمی و با استفاده از داروهایی کاملاً طبیعی و بی‌ضرر، بیماریها را بدون بر جای گذاشتن عوارض جانبی، از ریشه

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۲

پایه درمان می‌کرده‌اند.

با وجود این، امروز در اثر تبلیغات وسیع و پرآب‌وتاب دستگاه عظیم طب اروپائی و اتهامات کذب و بی‌پایه و اساس از سوی محققان طب اروپائی بر علیه طب ایرانی و نیز عدم فعالیت دانشمندان این طب به مدت چند قرن، مدت مدیدی است که این سرمایه عظیم و پرارزش به انزوا و فراموشی کشیده شده و اکنون، فقدان مفاهیم عمیق و کشفیات قابل توجه این دانش عظیم و کهن در درمان بیماریها کاملاً احساس می‌شود.

سؤال که احتمالاً در ذهن خوانندگان ایجاد خواهد شد این است که با وجود این همه پیشرفته‌ها و کشفیات خارق‌العاده طب غربی

در شناخت ریزترین اجزاء بدن و تفسیر کامل فیزیولوژی و پاتولوژی بیماریها و بکارگیری تجهیزات و روشهای درمانی مدرن و بسیار پیشرفته، چه نیازی به بازیافت و احیاء مفاهیم یک طب قدیمی که بسیاری از این امکانات را در اختیار ندارد، وجود دارد؟! در جواب باید گفت که اگر بخواهیم این دو مکتب پزشکی را مورد قضاوت و ارزشیابی قرار دهیم، در مرحله اول باید «کار آبی» و «نتایج کار» آنها را بررسی کنیم نه اینکه توضیحات، تفسیرات، تجهیزات و سایر ظواهر امر را ملاک برتری یکی بر دیگری بدانیم. البته هیچ کس پیشرفتهای خارق العاده طب اروپائی را در شناخت جزئیات بدن انسان انکار نمی کند، اما آنچه که مهم است «نتایج درمانی» است. اگر امروز به عنوان مثال صحبت از درمان میگرن به وسیله روشهای درمانی طب ایرانی به میان می آید از آن روست که طب غربی، علی رغم همه پیشرفتهایی که در شناخت دقیق این بیماری بدست آورده است، قادر به درمان آن نیست و ناتوانی کامل خود را در این باره به اثبات رسانده است و این مطلب در مورد بسیاری از بیماریهای دیگر نیز صدق می کند. در حالی که به جرأت می توان گفت در طب ایران، با ساده ترین امکانات و روشهای درمانی، میگرن و تعداد زیادی از بیماریهای صعب العلاج دیگر، به طور کامل درمان پذیرند حتی اگر این طب نتواند جزئیات دقیق به وجود آمدن این بیماریها را به خوبی طب اروپائی بیان کند. این یک واقعیت است که توجه به آن لازمه دستیابی به حقیقت است. اثبات این واقعیت نیز کاری بسیار آسان است. تنها کافی است که مثلاً

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۳

روش درمان بیماری میگرن را در طب ایرانی که در همین کتاب نیز نقل شده در مورد تعدادی از بیماران میگرنی بکار برید و نتایج درمانی را با نتایج حاصل از درمانهای طب غربی مقایسه کنید.

به هر حال باید این واقعیت را بپذیریم و براساس آن قضاوت کنیم نه اینکه تحت تاثیر تبلیغات و تحریفات رسمی و غیر رسمی افراد نامتخصص و بی صلاحیت که هیچ اطلاعی از دیدگاهها و روشهای درمانی واقعی طب ایرانی ندارند، این طب عظیم را غیر علمی و خرافی قلمداد کنیم. این نکته را نباید فراموش کنیم که برای مردود شمردن یک نظریه یا یک علم آنها علم عظیم و کهنی مانند دانش پزشکی ایران، نقد و تحلیلی علمی و منطقی و براساس واقعیتها لازم است و قضاوت براساس اعمال و نظریات افراد بی اطلاع در این باره کاملاً غیر منطقی است. سعی ما نیز در همین است که بتوانیم واقعیتها، دستاوردها و ارزشهای این علم را به جهانیان، خصوصاً محافل پزشکی معرفی کنیم.

در این کتاب سعی شده است که نسخهها و نظریات پراکنده و مفاهیم متداول درج شده در کتب پزشکی قدیمی جمع آوری شده و دیدگاهی مختصر و کلی از طب ایرانی ارائه شود، تا از این طریق گامی هرچند کوچک در جهت درمان بیماریها و معرفی دانش پزشکی ایران به جهان برداشته شود. و امید است که با عنایت خداوند و کمک افراد حقیقت جو و دلسوز بتوانیم گامهایی بزرگتر و فراتر در این راه برداریم.

سید ایمان موسوی

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۵

بخش اول سردرد و درمان آن

اشاره

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۷

پیشگفتار:

سردرد بیماری دیرآشنا و مانوس با بشر با سابقه‌ای به قدمت عمر انسانهاست. سردرد پیش از آنکه یک «بیماری» باشد در حقیقت «نشانه» یک بیماری است که ریشه در اعضای درونی بدن انسان دارد. لذا برای درمان آن پیش از هر چیز باید به منشاء و علت اساسی پیدایش آن توجه نمود. استفاده کردن از مسکنها و مخدرها برای از بین بردن دردهای مختلف بدن- از جمله سردردها- در حقیقت نوعی خودفریبی و سرپوش گذاشتن بر درد است که نه تنها بیماری را درمان نمی‌کند بلکه آن را کهنه کرده و سبب می‌شود که عامل اصلی درد در نهان به رشد خود ادامه دهد.

طب ایرانی (سنتی) بر اساس معیارهای خاص خود سردردها را به انواع مختلف تقسیم کرده است. تعدادی از این سردردها براساس مزاج‌های حاکم بر طبیعت و بدن انسان مورد بررسی قرار گرفته و تعداد دیگری نیز معیارهای متفاوتی دارند که سعی نموده‌ایم در این کتاب به آن اشاره کنیم.

سردرد و نظریه مزاجها و اخلاط چهارگانه

لازم به یادآوری است که اعتقاد به نظریه مزاجها و اخلاط چهارگانه بدن آدمی، اساس و شالوده اصلی درمانهای طب گیاهی ایرانی را تشکیل می‌دهد بدون اعتقاد به این امر، پزشک قادر به درمان کامل بسیاری از بیماریها نخواهد بود. «مزاج» طبق تعریف پزشکان بزرگ و عالیقدری مانند بو علی سینا و جرجانی عبارت است از: «حالت، کیفیت و طبیعت کلی بدن یک موجود که از واکنش متقابل اجزا ریز مواد متضاد بوجود می‌آید.»

به عبارت دیگر براینده همه واکنشهای شیمیایی و بیوشیمیایی و همه حالات اجزاء کوچک و بزرگ بدن یک موجود، باعث بوجود آمدن یک طبیعت کلی

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۸

می‌شود که «مزاج» نامیده می‌شود. این مزاج در هر موجود بنا بر تفاوت‌های درونی آن موجود متفاوت است اما به‌طور کلی، همه موجودات و از جمله انسانها را می‌توان از حیث خصوصیاتی مانند میزان سوخت‌وساز پایه (حرارت درونی) و میزان رطوبت ذاتی به چهار گروه عمده تقسیم‌بندی نمود. این چهار گروه عمده عبارتند از:

۱- مزاج گرم و مرطوب (دموی یا خونی)

۲- مزاج سرد و مرطوب (بلغمی)

۳- مزاج سرد و خشک (سوداوی)

۴- مزاج گرم و خشک (صفراوی) [۲]

همه انسانها و سایر موجودات زنده در این چهار گروه قابل طبقه‌بندی شدن هستند. بسیاری از خصوصیت‌های ظاهری یک انسان، اعم از خلق و خو، وضعیت عصبی، چاقی و لاغر، تمایلات و سلیقه‌ها و ... از مزاجهای ذکر شده تاثیر می‌پذیرند. به عنوان مثال شخصی که دارای مزاج سرد و خشک (سوداوی) است معمولاً لاغر است، حرارت بدنی کمی دارد، افکار و تخیلات او درهم ریخته و از هم گسیخته است. رنگ چهره تیره دارد و تمایل بسیار زیادی به ابتلا به بیماریهای افسردگی (حالات ملانکولی)، مالیخولیا و سایر بیماریهای مربوط به این مزاج از خود نشان می‌دهد که همه این خصوصیات با طبیعت کلی بدن او در ارتباطند.

این طبیعت کلی یک موجود از عواملی چون: ۱- ژنتیک ۲- محل سکونت ۳- سنین مختلف عمر ۴- فصول سال ۵- تغذیه و عوامل محیطی دیگر تاثیر می‌پذیرد که در این بین ژنتیک نقش اصلی را ایفا می‌کند بطوری که هر شخص با یکی از مزاجهای چهارگانه به دنیا می‌آید و به‌طور ذاتی، در همه عمر به سمت همان مزاج گرایش بیشتری نشان می‌دهد یعنی ژنتیک تنها عامل ثابت تاثیرگذار و قوی‌ترین آنها بر مزاج بدن انسان است. عوامل دیگر بصورت مقطعی و موقت

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۹

تغییراتی در مزاج بوجود می‌آورند که این تغییرات نیز بسیار حائز اهمیت‌اند. به عنوان مثال شخصی که به طور ذاتی (ژنتیکی) صاحب مزاج بلغمی است [۳] (یعنی کم‌انرژی، کم‌تحرك و خون‌سرد است، رنگ چهره روشن یا سفید دارد، تبیل، خواب‌آلود و معمولاً چاق است) در تمام طول عمر گرایش بیشتری به بلغمی مزاج بودن دارد. هرچند که مثلاً تحت تاثیر سن جوانی مزاج او کمی گرم‌تر و خشک‌تر شود اما باز، از هم‌سن و سالان خود سردمزاج‌تر است، چنین فردی استعداد بیشتری در تولید خلط بلغم (که متناسب با مزاج اوست) و طبیعتاً مبتلا شدن به بیماریهای بلغمی مانند رماتیسم، پیری زودرس و ... دارد. به هر حال با چنین دیدگاهی بسیاری از بیماریها زمانی بوجود می‌آیند که مزاج بدن انسان بیش از اندازه از حد اعتدال فاصله بگیرد که در این صورت، تولید خلطهای نامناسب (معمولاً خلطهای متناسب با مزاج) در بدن سبب بروز بیماری می‌گردد.

«خلط» طبق تعریف طب ایرانی عبارتست از: «مایعاتی که در بدن آدمی یا در اندامهای بدن مانند معده، کبد، طحال، کیسه صفرا، عروق و ... قرار داشته و ترشحات خود بدن می‌باشند».

این مایعات به چهار گونه کلی تقسیم می‌شوند که عبارتند از: صفرا، سودا، بلغم و خون و هریک به اجزا دیگری نیز تقسیم می‌شوند که در حقیقت از اجزای حیاتی و مورد لزوم بدن انسانند و در بدن هر انسانی هر چهار نوع خلط مذکور وجود داشته و از برآیند و تاثیر این اخلاط متضاد بر یکدیگر است که طبیعت کلی بدن آدمی شکل می‌گیرد. پس همانطور که بیان شد، اخلاط چهارگانه، به خودی خود مضر و بیماری‌زا نیستند. اما زمانی که یک یا چند نوع خلط در بدن تحت تاثیر عوامل مختلط تغییر یافته و ماهیتش دگرگون شود یا بیش از اندازه تولید شود، در نقاط مختلف بدن ایجاد بیماری می‌کند، نوع خلط فاسد یا مسموم، نوع تغییر بوجود آمده در آن خلط، محل تولید و غلبه آن و آسیب‌پذیری اعضای

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۰

مختلف بدن نسبت به آن از عوامل تعیین‌کننده نوع بیماری به شمار می‌روند. هر یک از این اخلاط طبیعت مخصوص به خود را دارد و در مزاج خاصی بیشتر تولید می‌شود که در جدول زیر آمده است.

مزاج / خلط / طبیعت

صفراوی / صفرا / گرم و خشک

دموی / خون / گرم و مرطوب

بلغمی / بلغم / سرد و مرطوب

سوداوی / سودا / سرد و خشک

اکثریت داروها در طب ایرانی، براساس آنچه نقل شد تنظیم و تجویز می‌شوند. گاه قسمتی از بدن با یک خلط و قسمتی دیگر با خلطی دیگر درگیر می‌شود که این مسئله نیز باید مورد توجه پزشک قرار گیرد.

این طبقه‌بندی مزاجها و مواد سیال بدن انسان از طرفی نقطه عطفی در شناخت منشا اصلی و چگونگی پیدایش بیماریهاست و از طرفی، با ارائه دیدگاهی منطقی و منسجم، راه را برای درمان بیماریهای مربوط به مزاجها و اخلاط باز می‌کند و راههای انحراف از مسیرهای واقعی درمان را می‌بندد. با چنین دیدگاهی، منطقی، به آسانی می‌توان با از بین بردن یا پاکسازی ماده یا مواد مسموم (اخلاط فاسده) بوجود آمده در بدن، منشاء بیماریها را کاملاً از بین برد.

پاکسازی (تصفیه) اساس درمانهای طب ایرانی

به نظر می‌رسد که بزرگترین و اساسی‌ترین نقطه تفاوت و اختلاف بین طب ایرانی و غربی در همین نگرش متفاوت این دو طب به

بدن آدمی و نیز طبیعت است که سبب بروز اختلافات اساسی درباره شناخت علت‌های اصلی بیماریها و نحوه درمان آنها شده است، در طب ایرانی محور اصلی شناخت بیماریها، نظریه اخلاط و مواد بیماری‌زا است و بر این اساس پاکسازی و دفع این مواد زائد که دلایل اصلی بسیاری از بیماریها قلمداد می‌شوند، اصلی‌ترین و مهم‌ترین اقدام درمانی به شمار می‌رود. به عبارت دیگر، در این طب، بدون وجود آوردن

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۱

اختلال در روند طبیعی اعمال متابولیکی، در مرحله اول عامل یا عوامل اصلی بیماری را ردیابی کرده و آن یا آنها را که یک یا گروهی از مواد مسموم و بیگانه با طبیعت بدن هستند، از بدن به طرق مختلف دفع کرده و زمینه درمان را فراهم می‌آورند. پس از آن به کمک غذاها و داروهایی کاملاً طبیعی و با ایجاد اعتدال در مزاج و تقویت سیستم دفاعی و ترمیمی، بدن را در مبارزه با علت‌های ثانویه و تظاهرات بیماری یاری می‌کنند.

اما طب اروپائی به گونه‌ای کاملاً متفاوت به بدن آدمی، بیماریها و نحوه درمان آنها می‌نگرد. در این طب اولاً علت‌های اصلی بسیاری از بیماریها یا ناشناخته‌اند یا در روش‌های درمانی، چندان مد نظر و مورد اهمیت قرار نمی‌گیرند. ثانیاً داروها و روش‌های درمانی، مصنوعی‌اند و علاوه بر عوارض جانبی بسیار زیاد، معمولاً از طریق ایجاد وقفه و اختلال در روندهای بیولوژیکی و متابولیکی بدن وارد عمل می‌شوند.

به عنوان مثال، فردی که چند سالی است دچار افسردگی، اضطراب، بی‌خوابی و وسواس شدید شده، اگر به یک پزشک طب اروپائی مراجعه کند، پزشک پس از انجام آزمایشات و معاینات لازم معمولاً تعدادی از داروهای ضد افسردگی، ضد اضطراب، آرام‌بخش و خواب‌آور مانند ایمی‌پرامین (Imipramine HCL)، فلوکستین (Fluoxetine)، نورتریپتیلین (Nortriptyline)، کلومی‌پرامین (Clomipramine)، کلردیازپوکساید (Chlordiazepoxide)، اگزازپام (Oxazepam)، دیازپام (Diazepam)، لورازپام (Lorazepam) و ... را برای او تجویز می‌کند. به عنوان مثال ایمی‌پرامین یا نورتریپتیلین یا فلوکستین از طریق مهار جذب مجدد نوراپی‌نفرین و سروتونین در انتهای اعصاب CNS و تضعیف اعصاب CNS، موجب کاهش موقت علائم ظاهری افسردگی، اضطراب و ...

می‌شوند. [۴]

سایر داروها نیز از طریق مشابه عمل می‌کنند، بدین ترتیب همان گونه که

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۲

ملاحظه می‌کنید اولاً داروها با دستکاری و اختلال در اعمال متابولیکی اعصاب CNS وارد عمل می‌شوند. ثانیاً پزشک هرگز به این مساله نمی‌پردازد که مثلاً اگر جذب مجدد نوراپی‌نفرین و سروتونین که یک عمل طبیعی است بیشتر از حد انجام می‌گیرد عامل اصلی و اولیه آن چیست و یا چرا باید یکی از اعضای طبیعی بدن یعنی سیستم عصبی CNS را تضعیف کرد؟ به عبارت دیگر با روش درمانی مذکور، عامل یا عوامل اصلی ایجادکننده بیماری در بدن از بین نرفته و همچنان به تاثیرگذاری خود بر سلسله اعصاب و روان ادامه می‌دهند، به همین دلیل است که حتی پس از مدتهای مدید استفاده از داروهای ضد افسردگی، با قطع دارو، تقریباً تمامی حالات بیماری دوباره بروز می‌کنند و علاوه بر آن بیمار در اثر مصرف داروهای مذکور دچار عوارضی از قبیل: ضعف، سردرد، عدم تعادل، یبوست، تهوع، احتباس ادرار، آریتمی قلبی، بلوک قلبی، MI، CHF، تاری دید، یرقان، وزوز گوش، تخریب گرانولوسیتها، نارسائی کلیوی، نقصان هوش و حافظه [۵] و ... نیز خواهد شد.

اما اگر چنین بیماری به یک پزشک طب ایرانی مراجعه کند پزشک با بررسی علائم بالینی بیمار و با مشاهده علائمی مانند تیرگی رنگ چهره، لاغری، یبوست، رنگ سیاه یا خاکستری تیره بر روی زبان و حالت‌های بیماری وجود آمده، متوجه مزاج سوداوی (سرد

و خشک) بیمار و غلبه ماده مسموم و بیماریزای سودا (خلط سودا) در قسمتهایی از بدن از جمله سیستم عصبی بیمار می شود. بنابراین ابتدا با داروهای حل کننده این ماده، و سپس مسهل‌های مربوطه و داروهای تصفیه کننده، اقدام به دفع و پاکسازی این ماده از خون و سایر بافتهای بدن می کند، در حقیقت بدون ایجاد اختلال در اعمال طبیعی، بدن را در پاکسازی آلاینده‌ها و مواد زائد درونی کمک می کند، در کنار این امر، با غذاها و داروهای تقویت کننده اعصاب که همگی طبیعی و بدون عوارضند و حذف غذاهای تولید کننده خلط سودا در بدن درمان را کامل می کند. با این روش بیمار پس از طی

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۳

مدت کوتاه درمان، سلامتی، نشاط و اعتدال مزاج خود را باز می یابد و بدون نیاز به مصرف هیچ گونه دارویی، از خطر بروز مجدد بیماری در امان می ماند، در مورد اکثر بیماریها روش درمان به همین سادگی و بی خطری است و تنها بر اساس امر مهم «پاکسازی» امکان پذیر می شود.

منضج (پزنده) و مسهل در طب ایرانی

بر اساس آنچه که گفته شده برای دفع اخلاط بیماریزا از بدن، مهمترین اقدام درمانی مصرف داروهای منضج (پزنده) و مسهل مربوط به خلط مورد نظر است.

تعریف منضج (پزنده): به داروهایی اطلاق می شود که اخلاط را نرم کرده، از بافتها جدا کرده و برای بیرون رانده شدن از بدن آماده می سازند.

تعریف مسهل: به داروهایی گفته می شود که خروج اخلاط مذکور را از بدن تسهیل می کنند.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۵

فصل اول: سردردهای صفراوی

اشاره

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۷

سردردهای صفراوی

اشاره

سردردهای صفراوی سردردهایی هستند که از غلبه خلط صفرا بر بدن بوجود می آیند، علامتهای غلبه این خلط به طور معمول شامل: تلخی دهان، زردی چشم و چهره، وجود زردآب در معده، عصبی و زودرنج بودن، زرد شدن سطح زبان، حالت تهوع و ... می باشد. اولین اقدام درمانی در این گونه سردردها، پختن، آماده کردن و اخراج این خلط از بدن بیمار است. اخلاط مضر قبل از دفع شدن باید پخته و نرم شوند، در غیر این صورت یا دفع نمی شوند یا دفع آنها به کندی صورت گرفته و باعث رفع سردرد نخواهد شد.

الف - منضج‌ها یا پزنده‌های صفرا

به طور کلی، از داروهای بسیار زیادی به عنوان پزنده خلط صفرا می توان استفاده کرد که بعضی به تنهایی و بعضی دیگر به همراهی

سایر داروها قادر به پختن این خلط می‌باشند. این داروها عبارتند از: بنفشه، تخم کاسنی، نیلوفر، شاهتره، عناب، سه‌پستان، ترنجبین، گل سرخ، آلوی بخارا، تمر هندی و بسیاری از داروهای دیگر که به‌طور متداول بصورت نقوع (جوشاندنی) و مطبوخ (داروی پخته‌شده) و ... مورد استفاده قرار می‌گیرند. لازم به ذکر است که خلط صفرا برای پخته شدن حد اقل به سه روز مصرف داروی پزنده احتیاج دارد که گاه مدت زمان بیشتری مورد نیاز است.

- نقوع‌ها یا جوشاندنی‌های منضج صفرا

- تعریف نقوع: به فتح نون و ضم قاف: یعنی شربتی که داروهایی در آن خیسانده شده باشد. در عرف اطباء به خیسانده‌ای که جوشانده شده و آب صاف‌شده آن آشامیده شود نقوع می‌گویند.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۸

- نسخه پزنده صفرا بصورت نقوع:

بنفشه ۱۰ گرم- گل سرخ ۱۰ گرم- تخم کاسنی ۵ گرم- آلوی بخارا ۵ عدد- سه‌پستان ۲۰ عدد
دستور مصرف: غیر از آلوی بخارا و سه‌پستان، کلیه داروها را نیمکوب کرده و سپس همراه با آلوی بخارا و سه‌پستان در ۳ لیوان آب بجوشانید تا ۲ لیوان باقی بماند صاف کرده، با شکر شیرین نموده و همه آن را در یک روز صبح ناشتا بصورت نیمگرم میل نمائید.

- نسخه دیگر پزنده صفرا:

عناب- بنفشه- نیلوفر- شاهتره- تخم کاسنی- گل سرخ از هر کدام ۶ گرم
دستور مصرف: داروها را نیمکوب نمائید و همه را در یک کاسه آب بجوشانید و مانند نسخه فوق بصورت نقوع درآورده و در یک روز میل نمائید.

مطبوخهای منضج صفرا:

- تعریف مطبوخ: به داروهایی گفته می‌شود که در آب پخته و آب و مواد آن بدون صاف کردن میل شود. تفاوت مطبوخ و نقوع در این است که در مطبوخ مقدار آب بسیار کمتر است و داروی نسبتاً غلیظ و سفتی بدست می‌آید و همه مواد موجود در آنکه خمیرمانند است میل می‌شود.

مطبوخ فواکه (پزنده صفرا)

بنفشه ۹ گرم- نیلوفر ۹ گرم- پوست هلیله زرد ۹ گرم- عناب ۱۵ گرم- سه‌پستان ۱۰ گرم- آلوی سیاه یا آلوی بخارا ۱۰ گرم- تمر هندی ۱۴ گرم- تخم کاسنی ۱۲ گرم- سناء مکی ۱۲ گرم- گل سرخ ۱۲ گرم- ترنجبین ۴۵ گرم، شیرخشت ۲۷ گرم.
دستور مصرف: همه داروها را غیر از ترنجبین و شیرخشت نیمکوب کنید، ترنجبین و شیرخشت را در یک لیتر آب جوش حل کرده و صاف نمائید. داروها را اضافه نمائید و بجوشانید تا نیمی از آن بخار شود در طول روز به تناسب نیاز و تشخیص پزشک مقداری

از آن را میل نمائید.

نسخه فوق برای درمان تبهای صفراوی و مطبقه و سردردهای شدید صفراوی و تعدیل مزاج گرم مزاجان به کار می‌رود.

– اطریفل شاهتره (پزنده صفرا)

پوست هلیله زرد ۵۰ گرم- بلیله ۵۰ گرم- آمله ۵۰ گرم- شاهترج (شاهتره) ۴۰ گرم-

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۲۹

سنای مکی ۲۸ گرم- گل سرخ ۲۰ گرم- انیسون ۱۴ گرم- مصطکی ۱۴ گرم- عسل دو برابر وزن همه داروها.

دستور مصرف: داروها را بکوبید و طبق دستور مطبوخ، در کمی آب بپزید سپس با روغن بادام چرب کرده و با عسل مخلوط نمائید و روزانه حدود ۲۵ گرم به تناسب مزاج میل نمائید در صورتی که بیمار دارای مزاج مرطوب است ۲۰ گرم تربید به دارو اضافه نمائید. اگر قوی تر می‌خواهید ۹ گرم محموده نیز بیفزائید.

نسخه فوق در برطرف کردن ضعف و کم‌سویی چشم که با اختلاط معده در ارتباط است بسیار موثر است و صاحبان بیماریهای صفراوی از آن سود بسیار خواهند برد. ضمناً مسهل خفیفی نیز به شمار می‌آید. مزاج این نسخه در درجه دوم، گرم و در آخر درجه سوم خشک است. تاثیرات مثبت آن تا ۲ سال در بدن باقی می‌ماند.

– شربت نارنج (پزنده صفرا)

۴۰۰ گرم قند سفید را با آب بجوشانید و مرتباً کف آن را بگیرید تا غلیظ گردد.

۱۰۰ گرم آب نارنج را با آن مخلوط کرده، هر روز صبح ناشتا یک قاشق آن را با مقداری آب رقیق کرده و بصورت شربت میل نمائید.

سکنجبین ضد صفرا (پزنده صفرا)

سرکه انگوری ۱/۵ کیلو، گلاب ۱/۵ کیلو، گل سرخ ۵ کیلو، قند ۳ کیلو، آب به اندازه کافی.

دستور مصرف: گل سرخ را در سرکه و گلاب خیس کرده و مقداری آب بیفزائید تا روی داروها را بپوشاند. سپس مدتی جوشانده و صاف کنید و با قند آن قدر بجوشانید تا قوام آید.

شربت بنفشه (پزنده صفرا)

بنفشه تازه ۳ کیلو (یا ۷۵۰ گرم گل بنفشه خشک)، قند ۳ کیلو، آب ۱۲ کیلو.

دستور مصرف: بنفشه را در آب بجوشانید تا ۲/۳ بخار شود، سپس آن را در

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۰

همان آب کاملاً مالش داده و بفشرد. عصاره بدست آمده را پس از صاف کردن با آلوی بخارا، آش تهر هندی، آش قرقوروت، آش آب‌غوره، انار، آب نخود نکوبیده و ماش پخته همراه با گوشت مرغ جوان میل کنید.

ب- مسهل‌های صفرا

اشاره

نسخه‌های مسهل در طب ایرانی عمدتاً بصورت معجون، مطبوخ، نقوع، شربت، قرص و ... بکار می‌روند. مقدار مصرف روزانه مسهل‌ها به‌طور کلی باید به اندازه‌ای باشد که با توجه به وضعیت عمومی و جسمانی بیمار، اسهال ملایمی را در تمام طول مدت مصرف مسهل ایجاد کند. مصرف مسهل باید تا دفع کامل خلط مورد نظر ادامه یابد.

معجونهای مسهل صفر

- تعریف معجون: به داروهایی گویند که با عسل یا انواع ربها یا قند مخلوط شده و به قوام آورده شوند.

«معجون سنا»

سنای مکی ۶ گرم، پوست هلله زرد ۶ گرم، بنفشه ۶ گرم، نیلوفر ۶ گرم، گل سرخ ۶ گرم، محموده ۳ گرم، روغن بادام شیرین به اندازه کافی، عسل و قند کوبیده ۳ برابر وزن داروهای فوق، گلاب به میزان دلخواه. طریقه مصرف: داروها را کاملاً پودر کنید. با روغن بادام چرب نموده و عسل و قند کوبیده را با آن مخلوط نمائید، روزانه حدود ۹ گرم از آن را با کمی گلاب میل نمائید.

«معجون سنای دیگر»

سنای مکی، تربد ایض، پوست هلله کابلی، بنفشه، از هر کدام ۳۰ گرم، قافله، زنجبیل، مصطکی، از هر کدام ۶ گرم، گل سرخ و روغن بادام از هر کدام ۱۵ گرم، بادیان ۹ گرم، عسل و قند کوبیده سه برابر وزن همه داروها. دستور مصرف: داروها را کاملاً پودر نمائید، روغن بادام، عسل و قند کوبیده را به آنها اضافه کرده و کاملاً مخلوط نمائید تا بصورت معجون درآید، روزانه حدود مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۱ ۱۲ گرم از آن را میل نمائید.

نسخه فوق مسهل خلطهای صفر و بلغم است و سردردهایی را که از تاثیر این اخلاط بوجود می‌آیند برطرف می‌کند، علاوه بر آن سبب تقویت معده شده در برطرف کردن بیماری قولنج بسیار موثر است.

«معجون بنفشه»

تربد سفید ۱۲۰ گرم، بنفشه ۹۰ گرم، گل سرخ ۳۰ گرم، محموده ۲۱ گرم، بادیان ۱۵ گرم، کتیرا ۱۵ گرم، زعفران ۷/۵ گرم، شکر طبرزد ۳۰۰ گرم، عسل ۳۰۰ گرم. دستور مصرف: شکر طبرزد را داغ کرده و با عسل مخلوط کنید، سپس سایر داروها را پودر کرده و به آن اضافه نمائید و کاملاً بهم بزنید تا بصورت معجون درآید. روزانه حدود ۱۵ گرم از آن را میل نمائید. نسخه فوق، مسهل صفر و بلغم است و در درمان قولنج بسیار مفید می‌باشد مزاج آن به اندازه یک و نیم درجه، گرم و خشک است.

صبر زرد، محموده از هر کدام ۶۰ گرم، بنفشه، سنا، عصاره شیرین بیان از هر کدام ۴۵ گرم، گل سرخ، تخم خرفه، قنطاریون دقیق از هر کدام ۳۰ گرم، پوست هلبله زرد، پوست هلبله کابلی، هلبله سیاه، سنبل طیب از هر کدام ۱۸ گرم، غاریقون، درونج، بهمن سفید، مرجان خام از هر کدام ۱۲ گرم، آب سیب، آب به، آب انار، آب گلابی از هر کدام ۶۸۰ گرم
دستور مصرف: غیر از محموده، همه داروها را کاملاً پودر کرده و در آب میوه‌ها مخلوط نمائید، سپس به اندازه سه برابر وزن داروهای خشک، شکر اضافه نموده و بجوشانید تا به قوام آید، پس از آن محموده را در آن حل کنید مقدار مصرف آن بسته به تشخیص پزشک، فصل، محل سکونت و ... از ۲/۵ تا ۱۵ گرم متغیر است.

این نسخه علاوه بر اینکه خلطهای صفراوی بسیار مقاوم را دفع می‌کند، در درمان بیماریهایی مانند میگرن، جوشهای پوستی (آکنه)، دردهای مربوط به چشم، سرسام، یرقان، خفقان، ضعف نیروی جنسی، سرعت انزال و عطش کاربرد دارد و در تسکین بسیاری از تبها به کار می‌رود.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۲

نقوعهای مهمل صفر

اشاره

سنای مکی ۲۵ گرم، پوست هلبله زرد ۱۵ گرم، تخم کاسنی ۱۰ گرم، نیلوفر دریایی ۱۰ گرم، تمر هندی ۵۰ گرم، سه‌پستان ۱۵۰ گرم، شیرخشت ۲۰ مثقال.

دستور مصرف: بجز شیرخشت کلیه داروها را پس از نیمکوب کردن با ۳ لیوان آب مخلوط کنید یا به اندازه‌ای آب بریزید که روی داروها را کاملاً بگیرد. شب تا صبح بماند، صاف کرده و شیرخشت را در آن حل کنید. برای تسریع در مصرف می‌توانید داروها را در یک کاسه آب، کمی بجوشانید سپس صاف کرده و شیرخشت را در آن حل کنید، پس از صاف کردن مجدد صبح ناشتا به تناسب مزاج میل نمائید.

نقوع مهمل دیگر:

آلوی بخارا ۱۴ عدد، تمر هندی ۵۰ گرم، شیرخشت ۵۰ گرم، ترنجبین ۵۰ گرم.
دستور مصرف: شب، مواد فوق را با مقداری آب خیس کرده و صبح ناشتا صاف کنید و بیاشامید.

نقوع مهمل دیگر:

آلوی سیاه ۲۰ عدد، آلوی بخارا ۲۰ عدد، عناب ۳ عدد، تمر هندی ۴۵ گرم، سه‌پستان ۱۵۰ گرم، بنفشه ۹ گرم، تخم اسفناج ۹ گرم، ترنجبین ۶۰ گرم، شکر ۶۰ گرم، فلوس ۲۱ گرم، خیارچنبر ۲۱ گرم.

دستور مصرف: داروها را پس از نیمکوب کردن، در مقداری آب چند ساعت بخیسانید، سپس کمی بجوشانید و آب صاف شده آن را میل نمائید.

قرص مسهل صغرا (قرص بنفشه)

بنفشه ۶ گرم، تربید سفید ۳ گرم، عصاره شیرین بیان ۱/۵ گرم، پوست هلبله زرد ۱/۵ گرم محموده ۱ گرم، انیسون ۱ گرم. دستور مصرف: داروها را کاملاً پودر کرده و مقدار کمی آب اضافه نموده و کاملاً مالش دهید تا بصورت خمیر یکنواخت و سفتی درآید. از آن خمیر قرصهایی به اندازه نخود تهیه کرده و خشک نمائید. در طول روز به استعداد مزاج میل کنید. نسخه فوق مسهل خلط بلغم نیز می باشد.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۳

مسهل عام

سنای مکی ۵۰ گرم، گل سرخ ۵۰ گرم، ترنجبین ۲۵ گرم، گل ختمی ۲۵ گرم، تخم کتان ۲۵ گرم، افستین ۲۵ گرم. دستور مصرف: داروها را نیمکوب و کاملاً مخلوط نمائید. بعد از ظهرها یک الی دوبار، هر بار ۱ قاشق غذاخوری از دارو را در ۱/۵ لیوان آب دو سه جوش بدهید سپس بمدت ۱۵ دقیقه مانند چای دم کنید. صاف کرده کمی شیرین نموده و میل کنید. اگر چنانچه اسهال ملایمی ایجاد نشد به تدریج مقدار دارو را افزایش دهید.

علاوه بر آن، همزمان با نسخه فوق ترنجبین و خاکشیر را طبق دستور زیر مصرف نمائید:

هر روز صبح ناشتا ۳ قاشق غذاخوری ترنجبین را در ۱/۵ لیوان آب جوش حل کرده و صاف نمائید. آب آن را دوباره روی اجاق به حد جوش رسانده و سه قاشق غذاخوری خاکشیر را که از قبل تمیز کرده اید به آن اضافه نمائید شربت حاصل را نیم گرم میل نمائید و تا حد اقل ۱۵ روز این عمل را همراه با مصرف مسهل عام ادامه دهید.

از این نسخه می توانید جهت دفع هر ۴ خلط به طور همزمان و درمان بسیاری از بیماریهای دیگر استفاده کنید.

شربت فاکهه مسهل

انجیر ۲۰ عدد، مویز سیاه کوبیده ۷۵۰ گرم، آلوی سیاه ۱۵ عدد، عناب ۱۵ عدد، کشمش ۱۰۰ گرم، سه پستان ۵۰ عدد، شفتالوی خشک ۱۰ عدد، بنفشه خشک ۶ گرم، محموده ۳ گرم، آب به اندازه یک انگشت بالای داروها. دستور مصرف: همه داروها را به غیر از محموده و بنفشه در آب خیس کنید.

سپس بخوبی جوشانده و صاف کنید. آنگاه بنفشه را با ۱/۵ گرم محموده در پارچه ای جدا و بقیه محموده را در پارچه ای دیگر در آبی که می جوشد قرار داده و آنقدر بفشارید و مالش دهید تا مواد خود را در آب رها کنند. آنقدر بجوشانید تا نزدیک به قوام آید. پارچه را درآورده و شربت را در شیشه یا چینی نگهدارید.

روزانه ۳۰ گرم از آن را بصورت شربت میل نمائید.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۴

مسهل انار و شیرخشت

شیرخشت ۱۰۰ گرم، آب انار ۲۰۰ گرم، گلاب ۱۰۰ گرم.

دستور مصرف: شیرخشت را در گلاب حل کرده، آب انار میخوش را که با تخم آن فشرده شده باشد اضافه کنید، به حالت نیمگرم صبح ناشتا میل نمایید.

شیاف قولنج:

سکنجبین، مقل، جاوشیر، اوشق، نمک هندی، شحم الحنظل، بوره ارمنی، محموده، تربد، حب النیل، اجزا مساوی است. دستور مصرف: صمغها را در کمی آب حل کرده و بقیه ادویه را در آن مخلوط کنید و مالش دهید تا بصورت خمیر درآید. شیافهایی به اندازه رایج تهیه کرده و استعمال نمایید.

ج- سایر داروهای سردرد صفاوی

- نطول:

به آبی گفته می شود که داروهای در آن جوشانده یا پخته شده و عضوی از اعضای بدن را با آن بشویند یا آغشته نمایند.

- نطول سردرد:

اشاره

بنفشه، برگ خبازی، آرد جو، خیار تازه، کدوی تازه، از هر یک به مقدار مساوی. دستور مصرف: تمامی داروها را در آب بپزید تا متلاشی شود. سپس سر را با آن بخور دهید و با آب آن بشوئید و ته نشینش را بر روی سر بمالید. نطول فوق در رفع سردرد در گرم مزاجان و بی خوابی موثر است.

- نطول دیگر

بنفشه، برگ کاهو، گشنیز تازه، جو پوست کنده، پوست خشخاش، برگ مورد، بابونه، کله گوسفند. دستور مصرف: تمامی موارد را با کله گوسفند بجوشانید و بپزید و آب آن را بر سر بریزید. نطول مذکور خواب آور است، سردرد و سرسام ناشی از صفرا را از بین می برد، در رفع خشکی دماغ نیز موثر است. مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۵

- نطول دیگر

بابونه، اکلیل الملک، مرزنجوش، برنجاسف و صعتر به مقدار مساوی.

طبق دستور نطول بر سر ریخته شود. این دارو در اکثر سردردها موثر است.

– نطول دیگر

جو، بنفشه نیم کوفته، بذر قطونا (اسپرزه)، خرفه، تخم خشخاش، بیخ لفاح، تخم ختمی، تخم کدو، تخم کاهو، برگ بید، گل سرخ از هر کدام به مقدار مساوی. طریقه مصرف: داروها را در آب بجوشانید و بمدت ۱۰ دقیقه بخور دهید و آب آن را بر سر بریزید. این دارو سردرد را در گرم مزاجان از بین برده و بی خوابی را برطرف می کند.

– کماذ

اشاره

به داروهایی گفته می شود که بصورت خشک بر آتش گرم شده و به منظور تسکین درد بر موضع گذاشته شود یا اینکه بصورت خشک یا تر در کیسه کرده و بر محل درد گذاشته شود، قدرت آن به اندازه ضماد است.

– کماذ سردرد

آرد جو، ختمی سفید، صندل سفید، گل سرخ، بنفشه، روغن گل سرخ، سرکه از هر کدام ۱ واحد، گلاب به مقدار لازم. طریقه مصرف: مواد را مخلوط و به صورت ماده ای غلیظ روی قسمت درد بچسبانید یا با پارچه ای روی موضع قرار دهید. این کماذ سردردهای ناشی از گرمی مزاج را تسکین می دهد.

– عطوس

اشاره

به داروها و انفیهای عطسه آور اطلاق می شود. کندش ۲/۵ گرم، بنفشه ۲۰ گرم، تخم گشنیز ۲۰ گرم. داروها را پودر کرده و با هم مخلوط کنید و شبی یکبار در بینی بدمید.

– عطوس دیگر

کندش ۲/۵ گرم، بنفشه ۲۰ گرم، تخم گشنیز ۲۰ گرم، دارفلفل ۲/۵ گرم. طریقه مصرف: مانند نسخه قبل

– ضماد

برگ خرفه، شیاف مامیثا، صندلین، گل سمند، فوفل، تریاک ۱/۰ واحد، سرکه به مقدار لازم. طریقه مصرف: داروها را پودر کرده و با سرکه ممزوج نمائید و بصورت غلیظ بر موضع درد ضماد نمائید. این ضماد در رفع سردردهای ناشی از گرمی مزاج موثر است.

– سعوط و نشوق

به داروهایی اطلاق می شود که در بینی، بالا کشیده می شوند. این داروها یا بصورت خشک و پودر شده هستند که به آن «نشوق» گفته می شود و یا بصورت مایع که به آن نام «سعوط» اطلاق می شود.

– سعوط: (جهت رفع سردرد گرم مزاجان)
آب برگ کاهو، روغن نیلوفر، شیر زن دخترزائیده.
طریقه مصرف: به مقدار مساوی مخلوط کرده و در بینی بکشید.

– سعوط دیگر: طباشیر ۶ گرم، نشاسته ۱/۵ گرم، کافور ۱/۵ گرم، زعفران ۱ گرم، روغن نیلوفر به اندازه کافی.
طریقه مصرف: همه را پودر کنید. مقداری از آن را با روغن نیلوفر مخلوط و در بینی بکشید.

شوم:

به داروهایی گفته می شود که بصورت تر و خشک، زیر بینی گرفته شده و بوئیده می شوند.

صندل سفید، گشنیز خشک، گلاب و سرکه

مقداری صندل و گشنیز را به نسبت مساوی پودر کرده و با کمی سرکه و گلاب مخلوط نمائید مرتباً زیر بینی گرفته و بوئید.

– پاشویه:

گل بنفشه، ختمی، سبوس گندم از هر کدام یک استکان.

طریقه مصرف: داروها را با مقداری آب بجوشانید تا نیمی از آن بخار شود. از زانو به پائین پاشویه کنید. این دارو در اکثر سردردها به طور کلی موثر است

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۷

مخصوصاً در سردردهای گرم صفاوی.

تذکر: هنگام پاشویه دستها را در آب بگذارید ولی صورت را به سمت دیگر بگردانید پاشویه با بابونه، الکیل الملک و خبازی به تنهایی یا با هم نیز برای سردرد مفید است.

– حقنه:

سوزش صفرا را از روده پاک کرده و زمینه بهبود سردرد صفراوی را فراهم می‌آورد. ضمنا کرم‌ها و انگل‌های روده را نیز از بین می‌برد.

بنفشه ۱ استکان نیلوفر ۱ استکان، ختمی ۱ استکان، سبوس جو ۱ استکان، سنای مکی ۴۵ گرم، انار ۲۰ عدد، سه‌پستان ۲۰ عدد، ترنجبین ۲۰ گرم، مغز فلوس ۲۰ گرم، مغز خیارشبر ۲۰ گرم، روغن کدو ۳۰ گرم. طبق دستور حقنه استعمال شود.

– سویق انار:

دانه‌های انار را در آفتاب خشک کرده آن را کمی بریان نمائید و سپس بکوبید و بصورت پودر نرم مصرف کنید. این دارو مسکن صفرا، مقوی معده و اشتها آور بوده و ضد اسهال، خصوصا اسهال‌های صفراوی می‌باشد، مزاج آن سرد و خشک است.

– سویق سیب شیرین:

سیب را پوست کنده، تمیز کرده و خشک نمائید. سپس اندکی بریان کرده و بصورت پودر درآورید. این دارو قابض (ضد اسهال) است و غلبه صفرا و استفراغ صفراوی را از بین می‌برد. مقوی کبد است و مزاجی خشک دارد.

– سویق عدس:

امام صادق (ع) فرموده‌اند: سویق عدس تشنگی را رفع و معده را قوت و صفرا را فرو می‌نشاند، معده را پاک و هیجان را تسکین داده و در آن شفای هفتاد درد است. مانند سویق‌های قبلی تهیه می‌شود.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۸

– شربت اترج:

آب اترج را گرفته و با هم‌وزن خودش قند بجوشانید تا به قوام آید، مزاجش سرد و خشک است و روزانه ۲۲ گرم قابل مصرف است.

– شربت انار ملین:

انار ترش ۳ کیلو، تربد ۷/۵ گرم، محموده ۱۴ گرم، زعفران سائیده ۳ گرم، قند ۳ کیلو، گلاب به اندازه کافی. مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۳۹

فصل دوم: سردردهای بلغمی

اشاره

سرردهای بلغمی

اشاره

سرردهای بلغمی، سرردهایی هستند که از غلبه خلط بلغم بوجود می‌آیند علامت غلبه این خلط در بدن: سنگینی سر، سستی عضلات، ازدیاد بزاق، افزایش خواب، کسالت بسیار، سفیدی رنگ سطح زبان و گاه تهوع، استفراغ بلغم، نفخ، سردی معده، هضم نشدن غذا و احساس سرمای بیش از حد می‌باشد. نضج بلغم در بدن حد اقل ۹ روز به طول می‌انجامد تا خلط فاسد پخته شده و با مسهلات مناسب خلط بلغم از بدن رانده شود. در بیماریهای مزمن بلغمی و با نفوذ اخلاط در ژرفای بدن و مزمن شدن آن نضج بلغم و خروج کامل آن از بدن ممکن است بیشتر از ۹ روز به طول بیانجامد. توجه به این نکته در درمان بیماریهای بلغمی بسیار حائز اهمیت است، چرا که ممکن است با ۹ روز مصرف داروهای ضد بلغم گمان شود که در هیچ عضوی خلط بلغم وجود ندارد. در این بخش نیز ابتدا به ذکر نسخه‌های پزنده یا منضج بلغم و سپس در پی آن مسهلات مربوط به آن و در ادامه به داروهای جانبی و مسکن سردرد بلغمی می‌پردازیم تا بتوانیم راهی برای علاج سرردهای بلغمی بیابیم.

الف - منضجها و مسهلهای بلغم

اشاره

داروهای منضج (پزنده) بلغم به‌طور کلی عبارتند از: انیسون، بادیان، بادرنجبویه، شیرین بیان، گل سرخ، بلبله، آمله، انجیر، کشمش، پرسیاوش، عسل، ترنجبین، بسفایج، محموده و ... که معمولاً بصورت ترکیب با یکدیگر و گاه به تنهایی مورد استفاده قرار می‌گیرند. در بعضی شرایط نیز داروهای منضج بلغم به همراهی مسهلهای مربوط به کار می‌روند که کار پختن و دفع خلط به‌طور همزمان صورت می‌پذیرد، شرح این گونه نسخه‌ها نیز در ادامه خواهد آمد.

نسخه منضج بلغم (بصورت نفوع)

اشاره

بادیان ۱۰ گرم، بادرنجبویه ۱۰ گرم، انجیر خشک ۲۵ گرم، گل قند عسلی ۵۰ گرم

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۲

دستور مصرف: داروها را با ۳ لیوان آب بجوشانید تا نیمی از آن بخار شود. صاف کنید قند را در آب دارو حل کرده و نیم گرم میل نمایید. این مقدار برای مصرف یک روز است.

گل قند عسلی:

گل سرخ تازه ۱/۵ کیلو، عسل ۳ کیلو، گلاب به اندازه کافی.

طرز ساخت: گل سرخ تازه را بکوبید و با عسل مخلوط نمائید. مقداری گلاب اضافه کرده و بمدت ۴۰ روز در مجاورت آفتاب قرار دهید و پس از آن به تنهایی یا در داروها بکار برید. یا اینکه مقداری پودر گل سرخ را با عسل و مقداری گلاب با شعله ملایم بجوشانید تا قوام آید و سپس استفاده نمائید.

– نسخه منضج دیگر بلغم

مویز منقی ۱۲ عدد، بادیان نیمکوب ۶ گرم، انیسون ۹ گرم، پودر شیرین بیان ۹ گرم، شکاعی ۶ گرم، انجیر زرد ۱۵ گرم، گل سرخ ۹ گرم، گل قند ۱۵ گرم.
دستور مصرف: داروها را در یک کاسه آب بجوشانید تا نیمی بخار شود، سپس گل قند را وارد کنید و در یک روز همه یا نیمی از آن را یک جا میل کنید.
بعضی از اطباء ۲۵ گرم سکنجبین را به داروی فوق اضافه کرده اند. غذای مناسب همراه این دارو، نخودآب است که منضج خوبی برای بلغم می باشد.
پختن نخودآب همراه با کمی پیاز و روغن بادام، نمک، زیره و فوفل مناسب تر است.

– اطرینفل اکبر:

این دارو علاوه بر نضج بلغم، به طور همزمان در دفع این خلط نیز موثر است.
مزاج این دارو گرم در آخر درجه دوم و خشک در ۱/۵ درجه است و بعد از ۴۰ روز قابل مصرف است. دافع سردی و استرخاء معده است. در درمان بواسیر مخفی و ضعف قوه باه نیز قابل استفاده است.
هلبله سیاه ۳ جزء، بلبله ۳ جزء، آمله ۳ جزء، فلفل ۳ جزء، دارفلفل ۳ جزء، زنجفیل ۱ جزء، بوزیدان ۱ جزء، شیطرج ۱ جزء، شقاقل ۱ جزء، بسباسه ۱ جزء، تودری سرخ ۱ جزء، لسان العصافیر ۲ جزء، حب القلقل ۲ جزء، کنجد پوست کنده ۲ جزء، شکر طبرزدرد ۲ جزء.
دستور مصرف: داروها را پودر کرده و الک کنید و با عسل مخلوط کنید تا
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۳
بصورت معجون درآید، روزانه حدود ۱۲ گرم میل نمائید.

– اطرینفل کبیر:

این دارو سبب تقویت معده شده و سردمزاجی معده و دستگاه گوارش را از بین می برد. علاوه بر آن مئانه و نیروی جنسی را تقویت کرده و به هضم غذا کمک می کند. بادشکن است و برای بواسیر نیز مفید می باشد.
هلبله کابلی ۱ جزء، بلبله ۱ جزء، آمله ۱ جزء، بوزیدان ۱ جزء، بسباسه ۱ جزء، شیطرج ۱ جزء، شقاقل ۱ جزء، تودری سرخ نیم جزء، تودری زرد ۱ جزء، بهمن سرخ نیم جزء، بهمن سفید نیم جزء، لسان العصافیر نیم جزء، روغن گاو به مقدار لازم، عسل به مقدار لازم.
دستور مصرف: داروها را پودر کرده و با روغن گاو چرب کنید، سپس مقداری عسل اضافه نمائید تا بصورت معجون درآید.

حدوداً ۱۰ گرم تا ۱۲ گرم در روز میل نمائید.

– اطرینفل مختصر:

اشاره

این دارو اخلاط مرطوب (بلغم) معده را از بین برده و معده را تقویت می‌کند هضم را تسهیل کرده و در درمان بواسیر موثر است. چهل روز پس از ساخت قابل مصرف است و تاریخ مصرف آن تا ۲ سال می‌باشد. پوسته هلیله زرد، هلیله سیاه، هلیله کابلی، بلیله، آمله، زنجفیل، کنجد پوست‌کننده، از هر یک به مقدار مساوی. دستور مصرف: داروها را جدای از هم بکوبید و با روغن گاو چرب کرده و با مقداری عسل کف گرفته مخلوط نمائید تا بصورت معجون درآید، روزانه ۱۰-۱۲ گرم میل کنید.

– اطرینفل دیگر:

شرح نوع دیگر از اطرینفل در زیر خواهد آمد که طبع را نرم و معده را از بلغم و صفرا پاک می‌کند. مزاج این دارو گرم و خشک در آخر درجه دوم است. از روز اول ساخت قابل استفاده است و تا ۲ سال سالم می‌ماند. پوست هلیله زرد ۳۰ گرم، هلیله کابلی ۳۰ گرم، بلیله ۳۰ گرم، آمله ۳۰ گرم، اصل السوس ۱۵ گرم، گل سرخ ۱۵ گرم، تربد سفید ۶۰ گرم، زنجفیل ۹ گرم، شیترج ۹ گرم، شاهترج ۶ گرم، مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۴. گرم، عسل مصفی به اندازه کافی. دستور مصرف: داروها را پودر کرده و الک کنید و با عسل مخلوط نمائید. میزان مصرف تا ۱۵ گرم در روز می‌باشد.

حب المصطخیقون:

تربد ۱/۵ گرم، صبر سقطوری ۱/۵ گرم، حب انیل ۱/۵ گرم، بسفایج ۱/۵ گرم، پوست هلیله زرد ۷۵ گرم، شحم الحنظل ۱/۵ گرم، غاریقون ۱/۵ گرم، ایارج فیکرا ۳ گرم، آب کرفس یا بادیان به اندازه کافی. دستور مصرف: داروها را با آب بپزید، سپس غاریقون و ایارج فیکرا را کوبیده و اضافه کنید. تمام داروها را با آب کرفس یا صاف شده جوشانده بادیان خیس کرده، خمیری بسازید و به صورت حب‌های یک نخودی درآورید و خشک کنید. روزانه به تناسب مزاج میل نمائید.

ایارج فیکرا:

این دارو علاوه بر آنکه به تنهایی بلغم را از بدن خارج می‌کند در نسخه‌هایی مانند نسخه فوق نیز به عنوان یک دارو در ترکیب مورد استفاده قرار می‌گیرد.

زعفران، سنبل، حب بلسان، عود بلسان، اسارون، سلیخه، دارچینی و مصطکی از هر کدام ۵ گرم

دستور مصرف: همه را با ۱۶-۸ مثقال صبر زرد بکوبید و الک کنید و در شیشه و جای خنک نگهداری کنید.

حب قوقایا:

صبر سقوطری، عصاره افسنتین، مصطکی، شحم الحنظل، اجزاء مساوی است.
دستور مصرف: داروها را بکوبید و الک کنید و با آب بادیان یا کرفس حب بسازید. به تناسب مزاج و تا بهبودی میل نمائید.

حب ایارج:

اشاره

ایارج فیکرا ۱۸ گرم، پوست هلیله زرد ۱۲ گرم، ملح هندی ۶ گرم، آب کرفس به اندازه کافی.
دستور مصرف: داروها را پودر کرده و با آب کرفس ممزوج و حب بسازید.

حب ایارج دیگر:

ترید سفید ۳ گرم، ایارج فیکرا ۱۸ گرم، ملح هندی ۱/۵ گرم، محموده ۱ گرم، شحم الحنظل
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۵
۱/۵ گرم.

دستور مصرف: همه مواد را پودر کنید و با آب کرفس مخلوط و حب بسازید.
حال به فرمول جوارش یا گوارنده‌ها برای اخراج بلغم و دفع سردرد توجه کنید:

جوارش:

انجیر زرد تعدادی، بادیان رومی ۳۶ گرم، حب قرطم ۳۶ گرم، بوره ارمنی ۱۸ گرم، عسل صاف شده به مقدار کافی
دستور مصرف: انجیر را بسیار بکوبید تا مانند حلوا نرم و یکدست شود. حب قرطم و بوره ارمنی را با آن مخلوط و با عسل پیامیزید.
میزان مصرف دارو تا ۲۱ گرم در روز است.

جوارش یا گوارنده بسبابه:

این جوارش دافع بلغم و سردی معده و درمان کننده سوء هضم و بادشکن قوی می باشد بسبابه، خرفه، قاقله صغار، قاقله کبار،
زنجفیل، دارچینی، اسارون، فلفل، قرنفل، عسل صاف.
دستور مصرف: از هر دارو ۱۵ گرم با ۶۰ گرم قند سفید پودر کنید و با عسل ممزوج نمائید.

جوارش یا گوارنده زیره:

زیره کرمانی ۳۰۰ گرم، زنجفیل ۹۰ گرم، فلفل ۹۰ گرم، سداب خشک ۹۰ گرم، بوره ارمنی ۳۰ گرم.
دستور مصرف: ادویه را بکوبید و الک کنید و با سه برابر داروها عسل ممزوج نمائید زمان مصرف داروها تا خروج خلط بلغم از بدن است.

گوارنده زیره دیگر:

زیره کرمانی سیاه ۳ کیلو، فلفل ۱/۵ کیلو، زنجفیل ۱/۵ کیلو، بوره ارمنی ۲۲۵ گرم، عسل به اندازه کافی.
دستور مصرف: پودر کرده و با عسل ممزوج نمائید.

گوارنده فلافل:

داروی زیر دافع سردرد شدید و بلغم و بادشکن است و تبهای بلغمی و سردردهای بلغمی و سرد را رفع می‌نماید.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۶
فلفل سیاه ۲۲/۵ مثقال، فلفل سفید ۲۲/۵ مثقال، عود بلسان ۷/۵ گرم، سنبل الطیب ۱۲ گرم، حماما (هل) ۱۲ گرم، زنجفیل ۳ گرم، سیسالیون رومی ۳ گرم، سلیخه ۳ گرم، اسارون ۳ گرم، راسن ۳ گرم، عسل صاف شده ۳ برابر کل وزن ادویه.
دستور مصرف: داروها را پودر کنید و با عسل مخلوط کنید. مقدار مصرف دارو روزانه ۹ گرم با آب نیمه گرم است.

ب- سایر داروهای سردرد بلغمی

حقنه‌ها:

اشاره

حقنه‌ها داروهایی هستند جوشاندنی که با آلات مخصوصی از راه قبل و دبر تزریق می‌کنند. واضح این علم بقراط است. گفته می‌شود روزی در کشتی به معالجه قولنج بیماری پرداخته بود. هرچه سعی می‌کرد به هیچ وجه علاج نمی‌یافت. ناگاه مرغی را دید که ماهی بسیار خورده و دچار امتلا شدید شده در کنار دریا بر زمین افتاده و از شدت درد به خود می‌پیچد. پس کشان‌کشان خود را به کنار دریا رسانید، منقار خود را از آب دریا پر کرده و در دبر خود فرو نمود. بعد از یک ساعت شکمش جاری و سبک گردید و باز رجوع به خوردن ماهی کرد.

بقراط از این واقعه بسیار تعجب نمود. آنگاه مریض را به همان آب دریا حقنه کرد و بیمار وی صحت یافت. سپس بتدریج دلیرتر گشت و داروهای مختلف به حقنه اضافه کرد. در کتب قدیمی برای حقنه منافع و ضررهایی عنوان کرده‌اند بد نیست به آن اشاره کنیم.

منافع حقنه و مضار آن:

اخراج فضولات و آلودگیها و تسکین دردهای قولنج و درمان امراض دماغی چون سکتته و صرع و سرسام را می توان با حقنه کردن انجام داد. التیام زخمهای سریا آماس در مغز و بسیاری از امراض دیگر با حقنه امکان پذیر است. در عین حال برای کسانی که از خوردن مسهلات به خاطر ضعف معده و استفراغ دارو ناتوانند به کار می رود. در درمان بسیاری از امراض دیگر نیز چون بیماری های کلیه و مثانه و ... مالیخولیا و درد چشم و سردرد هیچ معالجه ای چون حقنه نیست.

در مقابل کثرت استعمال حقنه باعث ضعف کبد و کوری می شود. مقدار کم

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۷

آن به موضع مورد نظر نمی رسد و مقدار بیش از حد آن موجب سستی و نفخ و بیقراری می شود. حرارت زیاد دارو بیمار را دچار غش و اسهال خونی می کند و سردی دارو باعث تجمع باد در روده ها و عدم اجابت مزاج می شود غلظت دارو روده را آلوده می کند و مثانه را آزار می دهد. بنابراین حقنه باید معتدل باشد.

نحوه استعمال حقنه:

طرز استعمال حقنه برای هر بیمار متفاوت است. معده بیمار نباید خالی باشد و بهترین حالت برای حقنه کردن آن است که مریض به حقنه کننده پشت کرده و سر و سینه را روی بالش نرم قرار دهد. در امراض دماغی و سردردها باید ابتدا حقنه ملایم و لینت دهنده باشد سپس از حقنه قوی و مسهل استفاده نمایند.

دستور حقنه ها و داروهای لازم برای تهیه آنها به شرح زیر می باشد:

۱- حقنه: موارد مصرف: درمان امراض بلغمی و سردردهای بلغمی

شحم الحنظل، حله (شنبلیله) از هر کدام یک استکان، آب ۱۵ سیر، روغن بید انجیر ۵۴ گرم.

۲- حقنه دیگر: علاوه بر سردرد بلغمی، امراض سرد و سکتته و فالج و صرع را از بین می برد.

شحم الحنظل، قنطوریون باریک، شوید، انجدان، حله، سداب از هر کدام یک استکان، بوره ارمنی ۶ گرم، سکنجبین ۶ گرم، زهره گاو ۶ گرم، روغن بادام تلخ ۳۰ گرم، عسل ۳۰ گرم، آب ۳ لیتر.

دستور مصرف: داروها را به غیر از بوره و زهره گاو در آب بجوشانید تا نیمی بخار شود، صاف کنید. بوره و زهره گاو را در آن حل کنید و حقنه نمایید.

۳- حقنه دیگر: موارد مصرف: قولنج بلغمی، سردردهای سرد و به عنوان بادشکن.

بادیان، انیسون، تخم کرفس، تخم شوید، اسپند از هر کدام ۱۵ گرم، بوره ارمنی ۱۵۰ گرم، روغن بابونه ۳۰ گرم.

دستور مصرف: داروها را در آب بپزید و صاف کنید و بوره را در این آب حل کنید و روغن را با آن درآمیزد و حقنه کنید.

۴- حقنه دیگر. موارد مصرف: سردردهای بلغمی و رفع رطوبت مزاج و

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۸

درمان انگل و کرمهای روده.

شحم الحنظل، قنطوریون دقیق، افسنتین، از هر کدام ۳۰ گرم، آب ۶۸۰ گرم، روغن زیتون ۳۰ گرم، عسل ۳۰ گرم، آب کامه ۶ [۶۰ گرم، نمک ۱/۵ گرم.

دستور مصرف: داروها را با آب بجوشانید تا نیمی از آن بخار شود، صاف کنید و روغن و عسل و نمک را در آن حل کنید و به میزان معمول حقنه کنید.

سعوپ (استنشاق)

به فتح سین و عین و سکون و به معنای هرچه سیال و مایع که به بینی بکشند تا به دماغ برسد یا ادویه خشکی که با روغن یا مایعات دیگر آمیخته گردد به طوری که جاری باشد و بتوان آن را به بینی کشید.

– سعوط:

اشاره

سردرد بلغمی را تا حد بسیار زیادی از بین می‌برد:
صبر زرد، مرصاف، کندر، حضض، جند بیدستر، صعتر، فلفل، از هر کدام سه گرم، کندش ۱/۵ گرم، مشک یک گرم، آب مرزنجوش تازه یا آب جوشانده مرزنجوش خشک.
طبق دستور سعوط کنید.

– سعوط دیگر

مومیایی، جند بیستر، خریفون، فریفون.
داروها را در روغن زنبق حل کنید و در بینی بکشید.

– سعوط دیگر

که سردرد بلغمی را به سرعت تسکین می‌دهد:
بخور مریم: اصل السوس از هر کدام سه گرم، بوره سرخ ۱ گرم، شیر زنان مقداری، طبق دستور سعوط کنید.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۴۹

– سعوط دیگر

شونیز ۱۲ گرم، مرزنجوش ۶ گرم، تربد ۳ گرم، نوشادر ۳ گرم، آب مرزنجوش مقداری، روغن سوسن مقداری، روغن بادام تلخ مقداری.

– سعوط دیگر

در تسکین دردهای شقیقه بلغمی موثر است.
روغن بادام تلخ، روغن مغز هسته زردآلو، آب مرزنجوش، از هر کدام مقداری.

– سعوط دیگر

درد شقیقه را هر چند کهنه باشد از بین می‌برد.
زعفران، فلفل، زنجبیل، عاقرقرا، نبات، از هر کدام یک جزء با مقداری روغن گاو.

– سعوط دیگر

سردرد اطفال را از بین می‌برد:

کندش، حضض، کندر، از هر کدام ۳ گرم، صعتر ۱/۵ گرم، زعفران ۱/۵ گرم، که با روغن بنفشه بادام و مقداری شیر زن دخترزائیده (شیر زنی که فرزند دختر به دنیا آورده باشد) سعوپ شود.

– روغن اشنه:

برای از بین بردن همه بیماریهای سرد مفید است.

اشنه ۲۲/۵ مثقال، قطر ۳۰ گرم، قصب الزیره ۳۰ گرم، حب بلسان ۶۰ گرم، مصطکی ۶۰ گرم، شراب به مقدار لازم، روغن مورد حدود یک کیلوگرم.

داروها را در شراب خیس کنید تا سه شبانه‌روز بماند صاف کنید و با روغن مورد آن‌قدر بجوشانید تا شراب برود و روغن بماند.

– روغن بابونه

گرم و خشک است و مسکن دردهای شقیقه که از سردی بوجود آمده باشد، دردها را تسکین می‌دهد و مالیدن آن بر بدن بخصوص با عاقرقرا عرق‌آور است.

– روغن قسط

این روغن نیز در رفع دردهای بلغمی مفید است.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۰

قسط ۴ مثقال، سلیخه ۴ مثقال، فلفل ۳ مثقال، عاقرقرا ۳ مثقال، فریون ۳ مثقال، جند بیدستر ۲ مثقال، روغن زیتون یا کنجد ۸۰ مثقال.

داروها را نیم‌کوب کرده در یک پیاله آب بجوشانید تا نیمی بخار شود صاف کنید روغن را اضافه کرده و بجوشانید تا آب برود و روغن بماند.

– روغن ثعلب

سردردهای سرد را سود می‌دهد و بدن و دست و پا را از سرما حفظ می‌کند:

– روغن فریون

فریون ۲ مثقال، قسط ۲ مثقال، پونه کوهی ۲ مثقال، جندبیدستر ۱ مثقال، عاقرقرا ۱ مثقال، کندش نیم مثقال، مویزج نیم مثقال، روغن زیتون یا کنجد ۷ مثقال.

– روغن تمساح

درد گوش و سردرد شقیقه را زایل می‌کند:

روغن جتینانا، جوزبوا، چلقوزه (حب الصنوبر کبار)، خردل، حبه الخضراء، حلتیت، حنا، حنظل، حرمل، خشخاش، خفاش، دارچینک، درمنه، ریحان، زعفران (خلوق)، سداب، سوسن، سورنجان، سنبل، سندروس، سکینج، سیر، شوید، شقایق، شیخ، صندل،

فرقیون، فضه، قرنفل، قطن، برطرف کننده امراض و دردهای بلغمی است.

– ضماد

اشاره

این ضماد نیز در برطرف نمودن سردرد بلغمی موثر است.
بابونه، اکلیل الملک، درمنه ترکی، شوید، ورق غار، مرزنجوش.
از هر کدام مساوی بگیرید: ادویه را کوفته و الک کنید و با آب خمیر کرده بر سر ضماد کنید.

– ضماد دیگر

سردردهای مختلف را تسکین می دهد.
صعتر، پودنه (پونه)، زوفا، از هر کدام مساوی بگیرید و بکوبید و الک کنید و با سرکه عنصل خمیر و بر سر ضماد کنید.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۱

– طلا (داروی مالیدنی)

اشاره

داروهای کوفته و بیخته (الک شده) که با مایعات و یا روغن جاری ممزوج شود. فرق طلا با ضماد آن است که ضماد غلیظ بوده و طلا رقیق می باشد. طلا بخصوص در سردردها سریع الاثر بوده و برخی از آنان در لحظه درد را ساکت می کنند و در سردردهای مزمن نیز بسیار موثرند. در طلا شرط آن است که مطلقا از مخدرات و تریاک به تنهایی استفاده نشود چرا که بسیار مضر بوده و حتی ممکن است در بسیاری از بیماریهای دماغی شخص را به هلاکت اندازد.

– طلا: که سردرد بلغمی را از بین می برد.

فرقیون، جندیبستر، صمغ عربی، عود هندی، زعفران، از هر کدام ۲ گرم، تریاک ۱ گرم، آب کرفس یا مرزنجوش به مقدار لازم.
داروها را نرم ساییده و با آب مرزنجوش یا کرفس بر سر بمالید.

– طلا: جهت رفع سردرد بلغمی:

زنجبیل، مرزنجوش، مرصاف، جندیبستر، صبر زرد، فرقیون، جوزبوا از هر کدام به مقدار مساوی و آب کرفس به مقدار لازم.
داروها را کوفته و با آب کرفس ممزوج و روی سر طلا کنید (بمالید).

– طلا:

سردرد بلغمی را به سرعت تسکین می دهد.
مقداری فرقیون ساییده و روغن یاسمین را با هم ترکیب کرده تا بصورت مرهم درآید روی سر طلا کنید.

– غرغره

این دارو نیز در از بین بردن سردردهای بلغمی موثر است.

ایارج، وج، مویزج، حرمل، عاقرقرحا، زنجبیل، شونیز، پودنه (پونه)، صعتر، ایرسا، بیخ کرفس، از هر کدام مساوی بگیرد داروها را پودر کرده و با سکنجبین مخلوط و غرغره نماید.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۲

– شوم

اشاره

در رفع سردرد بلغمی و از بین بردن خوابهای غیر طبیعی و پریشان مفید است و ضد فراموشی است. جوزبوا، درمنه ترکی، مرزنجوش، قرنفل، بسباسه، پودنه کوهی از هر کدام ۳ گرم که با مقداری آب سیب به صورت پودر مخلوط و در موقع نیاز بیویند.

– شوم دیگر

لادن، قيصوم، مرزنجوش، از هر کدام ۳ گرم، زعفران، شبت، پودنه کوهی، از هر کدام مقداری، همه را ساییده و مرتبا زیر بینی گرفته و بیوید.

– نطول

سردرد بلغمی و سرد را برطرف می کند.

بابونه، اکلیل الملک، نام، مرزنجوش، صعتر، برنجاسف، به مقداری مساوی، شیر گرم مقداری.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۳

فصل سوم: سردردهای سوداوی

اشاره

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۵

سردردهای سوداوی

اشاره

سردردهای سوداوی از غلبه سودا بر بدن حادث می شود. علائم غلبه این خلط بر بدن، تیرگی رنگ رخسار، فکر و خیال، اضطراب، تیرگی سفیدی چشم، گاه لاغری مفرط و سایر علائم غلبه خلط سودا بر بدن است. بار زبان در هنگام ورود این خلط به معده تیره رنگ است. همانند قبل برای درمان این سردردها باید به نضج (پختن) سودا در بدن پرداخت. نضج سودا در بدن حد اقل ۱۵ روز به طول می انجامد. بنابراین سردردهایی را که همراه با علامات فوق است و در عین حال از انواع دیگر سردردها تفکیک پذیر است باید ابتدا با منضج و سپس با مسهل سودا درمان نمود. استفاده از داروهای موضعی و مسکن مکمل درمان است که شرح آن

در ادامه خواهد آمد.

الف - مسهل‌ها و منضج‌های سودا

اشاره

- نسخه منضج و پزنده سودا:

اسطوخودوس، بادرنجبویه، گاوزبان، پرسیاوشان، بادیان (رازیانه)، اصل السوس، از هر کدام به میزان ۱۰ گرم. دستور مصرف: داروها را نیم کوب کرده همه را در دو بطری آب بجوشانید تا یک بطری بماند صاف کرده و با قند سفید شیرین نمائید و نیم گرم صبح ناشتا میل کنید. مصرف دارو حد اقل تا ۱۵ روز باید ادامه یابد.

- نسخه دیگر منضج سودا:

سه پستان ۱۰ گرم، عناب ۱۰ گرم، گاوزبان ۶ گرم، اسطوخودوس ۶ گرم، پرسیاوش ۶ گرم، بادیان ۶ گرم، اصل السوس ۹ گرم. دستور مصرف: ادویه را نیم کوب کرده و در دو بطری آب بجوشانید تا یک بطری بماند. صاف کرده با قند یا ترنجبین شیرین نمائید. صبح ناشتا، تا ۱۵ روز میل نمائید.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۶

- ماء الجبن:

نام دیگر ماء الجبن، آب پنیر است. ماء الجبن یکی دیگر از منضج‌های سودا می‌باشد و در درمان اکثر امراض سوداوی سودمند است. چنانچه همراه با آب اضمیون مصرف شود مسهل سودا نیز بوده و مره (تلخی) صفرا را دفع می‌نماید. بهترین شیر برای ماء الجبن شیر بز ازرق یا زاغ چشم است. در غیر این صورت شیر بز معمولی و یا شیر گوسفند و در نهایت شیر گاو غیر پاستوریزه قابل استفاده است. اگر از شیر بز استفاده شود که چهل روز از زاییدنش گذشته باشد و قبل از گرفتن شیر مدتی به حیوان کاهو و شاهتره و کاسنی و گشنیز و اسفناج و بقولات سرد بخوراند، کیفیت دارو به مراتب بهتر خواهد شد، ماء الجبن در ترکیب با داروهای دیگر قوت بیشتری یافته و اخلاط غیر سوداوی را نیز می‌توان با آن دفع کرد. دستور تهیه و مصرف: سه کیلو شیر گاو غیر پاستوریزه یا شیر گوسفند یا شیر بز را پس از ۲۰ دقیقه جوشاندن از آتش بردارید و یک کیلو سرکه خانگی یا آب لیمو یا آب غوره به آن اضافه کنید. پس از بردن شیر، همه را در یک کیسه کتان ریخته آب آن را از پنیر جدا کنید و در شیشه و جای سرد نگهداری کنید، صبح ناشتا تا ۱۵ روز، هر روز ۴۵۰ گرم آن را آرام آرام میل کنید.

- مسهل سودا:

پس از منضج سودا داروی مسهل سودا تجویز شود:

هلبله کابلی، پوست هلبله زرد، هلبله سیاه، گل ارمنی، از هر کدام ۱۲ گرم، سنامکی ۱۵ گرم. دستور مصرف: داروها را در چهار لیوان ماء الجبن بجوشانید تا نیمی بخار شود.

صاف کنید و هر روز ۲۱ تا ۳۰ گرم مصرف کنید. مقدار بیشتر مصرف آن با تجویز پزشک است. داروها باید تا خروج اخلاط سوداوی از بدن ادامه یابد.

ب- سایر داروهای سردرد سوداوی

- نطول

نسخه نطول زیر در درمان سردرد سوداوی مفید است.
بنفشه، نیلوفر، بابونه، سوسن، مازج، قرنفل، از هر کدام ۱۵ گرم.
دستور مصرف: طبق دستور نطول بجوشانید و بر سر و بدن بریزید و خود را بر
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۷
بخار آن بگیرید.

- تقوع (جوشاندنی)

داروی جوشانده زیر در درمان سردرد سوداوی مفید است و معده را قوت می دهد و صرع را زایل می سازد.
افسنطین ۳۰ گرم، اسارون ۱۵ گرم، قنطاریون ۹ گرم، مصطکی ۹ گرم، صبر سقطری ۱۵ گرم.
دستور مصرف: داروها را نیم کوب کرده و در ۱/۵ لیتر آب گرم خیس کنید و سه روز در آفتاب بگذارید. روز چهارم صاف کنید
و هر روز ۱۲۰ گرم آن را با روغن بادام شیرین میل نمایید.
نسخه های دیگر دافع سودا از قبیل نسخه ضد سودای کبیر، سکنجبین افتمونی تیز، شربت بسفایج، شراب بسفایج، قرص ضد سودا،
مربای اسطوخودوس و ده ها نسخه دیگر در کتب گیاه درمانی قدیم موجود است که برای جلوگیری از تطویل کلام از ذکر آنها
خودداری می کنیم.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۵۹

فصل چهارم: سردردهای دموی یا خونی

اشاره

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶۱

سردردهای دموی یا خونی

از انواع دیگر سردردها می توان از سردرد دموی (خونی) نام برد. در این گونه سردردها خلط خون که یکی از اخلاط چهارگانه بدن است، بر دیگر اخلاط غلبه یافته و ایجاد سردردهای دموی و دیگر بیماریهای مربوط به غلبه این خلط در بدن می نماید. علامت غالب شدن این خلط بر بدن سرخی و التهاب سر و صورت و پرخونی و قرمزی رگهای خونی چشم، نبض تند و پر و سرخی زبان است. بهترین درمان این گونه سردردها کم کردن خون می باشد که تاثیر بسزایی در درمان آن خواهد داشت. خون درمانی در طب

سنتی به سه طریق «حجامت»، «فصد یا رگ زدن» و «زالودرمانی» میسر بوده و توصیه شده است. همراه با کم کردن خون و دفع فساد آن از رگها، داروهای تصفیه کننده کبد و رفع همه اخلاط همراه با غذاهای تصفیه کننده و ملین علاج کامل این سردردها را به دنبال خواهد داشت. در ضمن درمان باید از خوردن غذاهای سنگین و چرب، سرخ کردنی‌ها و اغذیه مضرى مانند سوسیس و کالباس اجتناب شود. خوردن انار با پیه آن، مصرف مرکبات، آب زرشک، شربت انار، ریشه بابا آدم، کاسنی و عرق کاسنی، قنطاریون، آب کرفس خام، آب لیموترش، تمر هندی، چای مکی، چای سبز، چای کوهی، ماء الجبن، آشهای ترش و غیره در این موارد مناسب است.

خون‌درمانی

۱- حجامت:

هر ۱۵ روز یک‌بار میان دو کتف را حجامت کنید تا زمانی که خون از آلودگی، غلظت، چربی و املاح اضافی پاک و سرخ و زلال و یکدست گردد. پس از بهبود وضعیت خون انجام حجامت را تا آخر عمر به عنوان یک روش پیشگیرنده از امراض، حد اقل سالی ۲ بار در بهار و پاییز و حد اکثر ماهی یک‌بار در اواسط هر ماه در دستور کار خود قرار دهید. تنظیم دفعات انجام حجامت به عوامل متعددی

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶۲

از قبیل تحرک، میزان صرف غذا، نوع غذا و آب و هوا بستگی دارد.

۲- رگ‌زنی (فصد)

رگ‌زنی برای سردرد می‌تواند پشت گوشها، روی پیشانی یا وسط سر و ساعد دست و رگهای صافن و یا مجموعی از اینها صورت پذیرد. توضیحات کامل در رابطه با فصد در کتاب دیگر نگارنده تحت عنوان «خون‌درمانی» آمده است.

۳- زالودرمانی

اشاره

زالودرمانی موثرترین روش درمان در خون‌درمانی است. زالو با گرفتن خون و آزاد کردن مواد ضد انعقاد، رسوبات و لخته‌های خونی را حل کرده و خارج می‌سازد. پیش از انجام زالودرمانی رژیم دارویی زیر را به مدت ۱۵ روز اجرا کنید: یک روز در میان تا ۱۵ روز صبح ناشتا هربار ۳ قاشق غذاخوری ترنجبین را در ۱/۵ لیوان آب جوش حل کرده و صاف نمایید. سپس آن را داغ روی سه قاشق غذاخوری خاکشیر که از قبل تمیز کرده‌اید بریزید و به جای صبحانه میل کنید. تا ظهر چیزی جز آب کمپوت و فرنی رقیق میل نکنید.

روز بعد دو لیوان عرق شاتره یا ۱/۵ لیوان شیر گاو غیر پاستوریزه را پس از ۲۰ دقیقه جوشاندن، داغ کرده و روی سه قاشق غذاخوری خاکشیر که از قبل تمیز کرده‌اید بریزید و به جای صبحانه میل کنید و تا ظهر رژیم غذایی روز قبل را رعایت کنید. نهار یک روز در میان آش گشنیز با آلوی بخارا بخورید.

طرز تهیه آش گشنیز:

سبزی گشنیز و اسفناج یا برگ چغندر، عدس، کمی برنج، ماهیچه گوسفند یا مرغ بدون چربی و آلوی بخارا (به جای آلوی بخار می توان از تمر هندی، انار ترش، آلبالوی ترش، آلوچه و امثال آن استفاده کرد). شبها به جای شام کته گشنیز میل کنید. می توانید تکه ای گوشت گوسفند یا مرغ آب پز با چاشنی آب لیمو یا آب غوره اضافه کنید. از ظهر به بعد خوردن میوه و چیزهای دیگر آزاد است.

پرهیزات غذایی به طور کلی در مدت ۱۵ روز به شرح زیر می باشد:

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶۳

چربی، سرخ کردنی، تخم مرغ، سوسیس و کالباس، پفک، خامه، چیس، کله پاچه، شیرینی جات قنادی و هر نوع غذای دیرهضم. بعد از رعایت دستورات دارویی و غذائی فوق ۱۰ عدد زالوی ریز پشت هر گوش بچسبانید ۲۰ روز بعد پشت هر دست ۱۰ عدد زالوی متوسط بیاندازید.

پس از گذشت ۲۰ روز دیگر روی هر پا ۱۰ عدد زالوی درشت بیاندازید.

توضیحات مفصل در رابطه با زالودرمانی و فواید آن در درمان بیماریهای مختلف در کتاب دیگر نگارنده با عنوان «خون درمانی» آمده است که علاقه مندان می توانند با مراجعه به آن اطلاعات لازم را کسب نمایند. [۷]

مجموعه پیک شفا؛ ج ۴؛ ص ۶۵

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶۵

فصل پنجم: میگرن یا درد شقیقه

اشاره

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶۷

میگرن یا درد شقیقه

اشاره

میگرن سردرد مشهوری است که ۱/۸ مردم دنیا به آن مبتلا هستند. زنان اغلب مبتلایان به میگرن را تشکیل می دهند. میگرن همراه با اسپاسم ماهیچه های سر و متاثر از حالات عصبی و عوارض دیگر شکل می گیرد. طبق نظریات جدید، میگرن در اثر کاهش قند خون و بالا بودن میزان ترشح انسولین بوجود می آید که سبب ترشح آدرنالین از غدد فوق کلیوی و انقباض رگها می شود. در مقابل با بالا رفتن میزان آدرنالین در خون، پروستاگلندین ها در بدن سنتز می شوند که سبب انبساط رگها هستند. این سلسله اتفاقات سردردهای ضربان دار در ناحیه شقیقه را باعث می شود. اما طبق اعتقاد طب سنتی، خون با مشارکت معده و کبد یکی از عوامل اصلی این بیماری است به طوری که به اعتقاد بوعلی سینا میگرن با ۲۹ ریشه یا علت در ارتباط است. عوامل عصبی نیز باید به عنوان عوامل ثانویه به حساب آیند و نباید با تصور اینکه میگرن نوعی بیماری عصبی است به بیراهه رفت. خون گیری در میگرن و در

بیمارانی که خلط خون در بدن آنها غالب شده است و یا دچار غلظت و فشار خون می‌باشند لازم و ضروری است. علامات غلبه خون همچون سرخی زبان، پری رگهای چشم، برافروختگی صورت، گرم بودن سر و صورت نسبت به سایر اعضا و نبض قوی و تند در این بیماران دیده می‌شود.

خون‌گیری در بیمارانی که دچار غلظت خون هستند باید بوسیله حمامات عام و یا انداختن زالو پشت گوشها و در صورت نیاز روی دستها انجام شود.

بنا بر تجربه نگارنده منشأ میگرن در بسیاری از زنان علاوه بر معده، ارتباط

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶۸

مستقیم و اساسی با رحم و بیماریهای رحمی دارد و درمان آن بدون مداوای بیماریهای مذکور امکان‌پذیر نیست. در بیماران صفراوی نیز در برخی، علاوه بر درمان بوسیله داروهای گیاهی، لازم است خون‌گیری انجام شود. قبل از مصرف داروهای عمومی میگرن نیز گاهی نیاز می‌شود اخلاط صفراوی بوسیله مسهل‌های صفا از معده خارج شود.

۱- داروهای عمومی میگرن

اشاره

الف- بخور:

تخم گشنیز یک استکان، گل ختمی ۵ گرم، پونه ۵ گرم، بابونه ۵ گرم، آویشن ۵ گرم.

دستور مصرف: هر شب قبل از خواب داروهای فوق را با ۴-۳ لیوان آب در یک کاسه بجوشانید، چادری روی سر کشیده و به مدت ۱۰ دقیقه بخور دهید.

ب- جوشانده میگرن:

نعناع، پونه، افسنتین، انیسون، زیره، کاسنی، گاوزبان، تخم گشنیز، تخم ریحان، گل ختمی، زوفا، از هر کدام ۳۰ گرم.

دستور مصرف: کلیه داروها را به ۴ قسمت مساوی تقسیم کرده هر بار یک قسمت را با ۶ بطری آب بجوشانید تا ۴ بطری بماند. صاف کنید و یک‌صد گرم شکر مخلوط کرده دوباره بجوشانید تا ۳ بطری بماند در یخچال گذاشته و بعد از هر غذا نصف استکان میل کنید. افراد زیر ۱۰ سال ثلث استکان و سنین بالاتر نصف استکان تا یک استکان هر بار میل کنید.

ج- به همراه داروهای فوق داروهای زیر را به صورت جوشانده یا عرقیات مخلوط و قبل از هر غذا میل کنید:

گاوزبان، سنبل الطیب، مرزنجوش، بادرنجوبیه، بهارنارنج، اسطوخودوس، پونه، افسنتین، بسفایج.

دستور مصرف: نسبت داروها مساوی می‌باشد. داروها را نیمکوب کنید و روزی ۳ بار قبل از هر غذا یک قاشق غذاخوری در یک استکان آب سرد به حد جوش رسانده و مانند چای، ۱۵ دقیقه دم کنید و میل نمائید. یا عرق هر کدام از داروها را به

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۶۹

میزان مساوی گرفته و با هم مخلوط کنید. قبل از هر غذا نصف استکان میل کنید.

د- تدهین: هر شب پشت گردن را با روغن بادام شیرین یا زیتون یا کنجد یا گل سرخ چرب کرده و کمی ماساژ بدهید.

نسخه دیگر تجربه شده برای میگرن:

الف) بخور نسخه قبل را انجام دهید.

ب) چای میگردن نعناء، پونه، گاوزبان، سنبل طیب، افسنتین، انیسون، مرزنجوش، بادرنجوبیه، بهارنارنج، اسطوخودوس، زیره، ساقه کاسنی، تخم گشنیز، تخم ریحان، گل ختمی، زوفا، بسفایج از هر کدام ۲۵ گرم.

دستور مصرف: همه داروها را مخلوط کرده و نیمکوب نمائید. بلافاصله بعد از هر غذا، هر بار ۲-۱ قاشق غذاخوری از داروها را در ۱ لیوان آب بمدت ۱۵-۲۰ دقیقه مانند چای دم کرده و میل نمائید.

ج) تدهین: روغنهای تدهین در نسخه قبلی را طبق دستور بکار برد.

۲- شوموم

همراه با نسخه‌های فوق داروی زیر را تهیه، مرتباً زیر بینی گرفته و بو کنید:

لفل سیاه ۱ گرم، زنیان ۱ گرم، میخک ۳/۵ گرم.

دستور مصرف: داروها را نرم کوبیده و در پارچه ریخته آن را گره بزنید و مرتباً زیر بینی گرفته و بوئید. پس از چند روز و با کم شدن بوی داروها، مجدداً دارو را تهیه کنید.

۳- داروی شوینده (استنشاق)

بابونه، مرزنجوش، گل بنفشه از هر کدام ۵ گرم.

دستور مصرف: دارو را به ۶ قسمت تقسیم کنید، هر بار یک قسمت را با دو بطری آب بجوشانید تا یک بطری بماند، صاف نموده و روزی سه بار استنشاق کنید.

۴- طلاء میگردن

زعفران ۲ گرم، صمغ عربی ۵ گرم، کوکنار ۲/۵ گرم، گلاب به مقدار لازم.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۰

دستور مصرف: داروها را بکوبید و الک کنید و با گلاب خمیر نمائید. هنگام درد با کاغذ روی شقیقه بچسبانید.

و یا طلاء دیگر:

کافور، دانه جو

دستور مصرف: دارو را بکوبید و با آب بسائید و بمالید. هنگام درد روی شقیقه طلا کنید.

یا قرص طلاء دیگر:

مرصاف، انیسون، بذر البنج سفید، پوست ریشه لفاح، لفاح خشک از هر کدام یک واحد، زعفران ثلث واحد، آب کاهو یا تاجریزی به مقدار لازم.

دستور مصرف: داروها را پودر کنید و با آب تاجریزی خمیر کرده و قرص بسازید و خشک کنید. هر بار هنگام حاجت در آب

کاهو یا تاجریزی یا آب جوشیده حل کنید و بر محل درد بمالید.

۵- کماد:

این دارو درد میگرن را ساکن می‌کند.
بابونه ۳۰ گرم، مرزنجوش ۳۰ گرم، لعاب حله مقداری.
دستور مصرف: پودر کرده و با حله بیامیزید. داخل کیسه ریخته و روی محل درد بچسبانید.

۶- ضماد میگرن

اشاره

زنجفیل، کوکنار، برنج سرخ ماکول.
دستور مصرف: داروها را پودر کنید و بعد از مرطوب کردن بر سر و محل درد ضماد کنید.

ضمادی دیگر:

این ضماد درد میگرن را هرچند کهنه باشد از بین می‌برد.
زعفران، فلفل، زنجفیل، عاقرقرا، نبات کوفته از هر کدام یک واحد، روغن گاو مقداری
دستور مصرف: داروها را طبق دستور ضماد بسازید و هنگام درد بر شقیقه‌ها بمالید و تا یک هفته ادامه دهید.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۱

فصل ششم: سایر اقسام سردرد

اشاره

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۳

الف) سردرد آفتابی

اشاره

سردرد آفتابی از گرمی آفتاب حادث شده و علامت آن خشکی سر و دهان است و بیمار دچار بی‌قراری می‌شود، داروهای زیر را در درمان سردرد آفتابی می‌توان به کار برد.

۱- گل ختمی و اسفرزه هرکدام یک واحد

دستور مصرف: داروها را در آب جوش بریزید تا لعاب بدهد. از صبح تا شب ساعت به ساعت و کم کم میل کنید و مقداری از همان لعاب را روی سر و شقیقه‌ها بمالید. علاوه بر آن شربت‌هایی مانند خاکشیر، ترنجبین، تخم شربتی و امثال آن میل شود.

۲- طلاء (داروی مالیدنی)

این دارو رافع سردرد آفتابی و بی‌قراری حاصل از آن است.

صندلین، انزروت، کوکنار، زعفران، از هر کدام ۳ گرم، بذر البنج ۱/۵ گرم.

دستور مصرف: داروها را کوبیده و الک کنید و با مقداری گلاب بورزید و مالش دهید سپس با آب گشنیز یا کاسنی مخلوط و بر موضع درد بمالید.

۳- سعوط (استنشاق)

کافور ۲ حبه، آب کاهو یک جزء، سرکه یک جزء، روغن کدو به مقدار لازم.

۴- سعوط دیگر:

آب کاهو، آب کدو، آب کاسنی، روغن کدو، روغن بنفشه بادام، شیر زنان.

۵- طلاء برای سردرد برودنی

همان گونه که از نام آن برمی‌آید از برودت و سردی شدید هوا حادث می‌شود.

مرمکی نیم کوفته ۲/۵ گرم، عنبر ۵ گرم، لادن گداخته ۵ گرم، روغن زیتون یا کنجد ۵۰ گرم، مشک مقداری.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۴

دستور مصرف: داروها را بکوبید و الک کنید، مخلوط کرده و روی سر طلاء کنید.

ب) سردرد ضربه‌ای: (سردرد ناشی از اصابت ضربه یا تصادف)

ضماد: گل ختمی، بنفشه، نیلوفر، گل سرخ، بابونه، از هر کدام ۶ گرم، اکلیل المک ۳ گرم، آرد جو ۹ گرم، روغن بنفشه- بادام ۸ مقدار.

دستور مصرف: داروها را پودر کرده و با قدری روغن بنفشه- بادام و آب بیزید تا قوام آید مثل فالوده روی پارچه نازکی بمالید و روی سر ضماد کنید.

ج) سردرد ناشی از نرسیدن خون کافی به مغز:

اشاره

معمولاً در این گونه بیماری فشار خون میل به نزول دارد، اما همیشه چنین نیست. علائم بالینی این بیماری پریدگی رنگ، آثار کم‌خونی در صورت، سرگیجه و سردرد و حالت تهوع و درد در بالا و وسط سر می‌باشد. بیمار هنگام رکوع یا سجود احساس درد و تکان خوردن محتوای جمجمه را دارد. همچنین در هنگام قاعدگی زنان بیشتر می‌شود. داروی زیر سبب افزایش فشار خون خواهد شد.

فرنجمشک، تخم شربتی، بالنگو به اندازه مساوی.

دستور مصرف: دارو را نیمکوب کنید و روزانه یک تا دو بار، هر بار یک قاشق مرباخوری از دارو را با نصف استکان گلاب و نصف استکان عرق بیدمشک مخلوط و با شکر شیرین کرده و میل کنید. علاوه بر این دارو، هر سه روز یکبار یک عدد مغز گوسفند را پخته و میل نمائید.

د) سردرد معدی

این سردرد در ارتباط با اخلاط معده و امتلاء آن می‌باشد و برای برطرف

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۵

نمودن آن از کلیه نسخه‌های پاک‌سازی‌کننده اخلاط معده که در بخش مسهلها ذکر شده است من جمله مسهل عام می‌توان استفاده کرد. نسخه زیر نیز در رفع این گونه سردردها موثر است:

سعد کوفی، سنبل الطیب، افسنطین، فقاح اذخر، تخم کرفس، بادیان، نانخواه (زنیان)، زیره از هر کدام یک استکان، صبر زرد ۳۰ گرم، روغن بید انجیر ۶ گرم، روغن بادام تلخ، آب ۴/۵ لیتر.

دستور مصرف: داروها را با آب بجوشانید تا رنگ آب کاملاً قرمز شود.

صاف کنید و صبر زرد را در آن حل کنید. ۳ روز در آفتاب نگهدارید. سپس ۳۷ گرم آن را با ۶ گرم روغن بادام تلخ یا ۶ گرم روغن بید انجیر یا ۳ گرم از هر کدام مخلوط و بیاشامید.

ه) سردرد سینوزیتی:

۱- بخور

تخم گشنیز ۲۵۰ گرم، اکالیپتوس ۲۵ گرم، آویشن ۲۵ گرم، بابونه ۲۰ گرم، مرزنجوش ۲۰ گرم، بنفشه ۲۰ گرم، ختمی ۲۰ گرم. دستور مصرف: هر شب قبل از خواب یک استکان از مخلوط داروها را در یک کاسه آب سرد بجوشانید و به مدت ۱۰ دقیقه زیر چادر بخور دهید.

۲- انفیبه عطسه‌آور

کندش ۲/۵ گرم، تخم گشنیز ۲۰ گرم، بنفشه ۲۰ گرم.

دستور مصرف: داروها را پودر کرده و در شیشه در بسته نگهداری کنید.

بلافاصله بعد از اتمام بخور هر شب به اندازه نوک قاشق چای‌خوری پودر انفیبه را کف دست ریخته و در بینی بکشید تا شروع به عطسه کنید.

۳- قطره بنفشه - بادام:

مقدار ۱۵ گرم گل بنفشه با مقدار کمی آب و ۷۵ گرم روغن بادام شیرین روی شعله ملایم بجوشانید تا آب بخار شده و روغن باقی بماند. صاف کنید و پس از اتمام عطسه‌ها در هر سوراخ بینی ۱ قطره روغن بنفشه - بادام بچکانید.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۶

صبح‌ها بعد از خواب مقداری آب نمک ولرم و رقیق استنشاق کنید.

(و) سردرد ناشی از خستگی و کار زیاد:

اشاره

علاج این سردرد در استراحت کردن، استحمام با آب گرم و استفاده از داروهای تقویت اعصاب زیر است:

گاوزبان، سنبل الطیب، افسنتین، مرزنجوش، تخم خشخاش، بادرنجبویه، پونه، بسفایج.

دستور مصرف: داروها را مخلوط کرده و نیم کوب کنید. بعد از هر غذا یک قاشق غذاخوری از دارو را در ۱/۵ لیوان آب سرد بجوشانید تا ۱ لیوان بماند. صاف کرده و با شکر یا نبات میل نمائید. به جای جوشانده فوق می‌توانید عرق گاوزبان، سنبل الطیب و بیدمشک را با عرق آویشن مخلوط و شیرین کرده و هر بار یک استکان میل نمائید. تعداد دفعات مصرف دارو به تناسب نیاز آن در روز است.

(ز) سردرد با منشاء کلیوی:

این سردرد بیشتر در ناحیه پیشانی ایجاد می‌شود و با سردرد سینوزیتی تفاوت دارد. علاج آن درمان بیماری‌های کلیه با داروهای گیاهی می‌باشد. که در کتاب دیگر مولف مفصلاً تشریح شده است.

(ح) سردرد ناشی از تومورهای مغزی

این نوع سردردها در کتاب دیگر مولف تحت عنوان «درمان سرطان» کاملاً تشریح شده‌اند.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۷

بخش دوم سکنه‌های قلبی و مغزی و درمان آن

اشاره

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۷۹

پیشگفتار

از آنجا که بیماری سکته در زندگی امروز بشری یکی از علل مهم مرگ و میر می‌باشد و معضل مهمی برای جامعه بشری، پیشگیری و علاج سکته اهمیت خاصی می‌یابد. آنها که در اثر عمل به دستورات بهداشتی شفا یافته و خواهند یافت قطعاً باید از ائمه معصومین (س) بعنوان راس هرم اطباء حاذق طب اسلامی و سپس از اساتید و پزشکان و حکمای ایرانی که سهم عمیقی در گسترش طب سنتی دارند تشکر کنند.

به جد می‌توانیم ادعا کنیم در طول تاریخ پزشکی و پیشرفتهای کنونی طب در جهت مبارزه با سکته‌ها موثرتر و جامع‌تر و زیباتر از

روش‌های طب سنتی نیافتیم. روش‌هایی که ما را از هر نوع وابستگی به بیگانه مصون می‌دارد و در عین حال برای همه اقشار جامعه اعم از فقیر و غنی قابل استفاده است. ما از دانشمندان و محققان علوم پزشکی می‌خواهیم که به این افتخار ملی و اسلامی کشورمان با بی‌اعتنایی ننگرند و مطمئن باشند اگر به طب غنی کشورمان بهای لازم داده شود دانشمندان سراسر جهان به جامع بودن و برتر بودن روش‌های ما ایرانیان اعتراف خواهند کرد و روزی خواهد رسید که بیماران بسیاری برای درمان دردهای خود به ایران اسلامی سرازیر خواهند شد.

طب گیاه‌درمانی و سنتی چنان مهجور واقع شده که متأسفانه بسیاری از صاحب‌نظران و دانشمندان و محققان از عظمت آن غافل مانده‌اند. بدون تردید باید روحانیون عزیز و محترم را نیز متوجه این مطلب نمود که از طب اسلامی خود آن‌چنان که لازم است دفاع نکرده‌اند و از آن حمایت ننموده‌اند ولی دیگر نشستن و دست روی دست گذاشتن جایز نیست و قبل از آنکه غربی‌ها گوی سبقت را از ما بربایند باید به خود آییم و از افتخارات علمی خویش دفاع کنیم لذا به اندیشمندان هشدار می‌دهیم که با عنوان‌های دل‌فریب منتظر تایید یا تغییر یا

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۰

انحراف طب سنتی با شیوه‌های غربی نشوند.

رسانه‌های جمعی و بخصوص صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران رسالت مهمی از این لحاظ برعهده دارد. بازگو نمودن و به تصویر کشیدن موفقیت‌های طب ایرانی که مردم به آن اعتقاد دارند می‌تواند نکاتی از مفاخر ملی ما را به جهانیان و به مردم کشورمان ارائه نماید. هیچ‌کس مخالف علم و دانش و نوآوری نیست اما هنگامی که در اخبار علمی هر روز مطالبی مبنی بر تبلیغات غربی در مورد موسسات تحقیقاتی خارج از کشور پخش می‌شود چه خوب است نکاتی نیز در مورد موفقیت و اشراف طب کشورمان در همان مورد گوشزد شود تا مردم بدانند بسیاری از بیماری‌هایی که طب غربی هنوز در ابتدای راه درمان آنهاست در همین طب سنتی علاج و درمان قطعی شده و با هزینه‌هایی به مراتب کمتر و با ضریب اطمینان بیشتر قابل پیشگیری و علاج است و چه بسا توجه مردم به درمان گیاهی باعث جلوگیری از هدر رفتن ارز و پول کشور برای تهیه داروهای شیمیایی خواهد شد.

سید محمد موسوی

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۱

سکته

سکته یا انفارکتوس یکی از شایعترین علل مرگ‌ومیر در جوامع امروزی است و از خطرناکترین و کشنده‌ترین بیماری‌ها به‌شمار می‌رود. این بیماری مهلک هر ساله بیشترین آمار مرگ‌ومیر در اثر بیماری را به خود اختصاص داده و قربانیان بسیار زیادی را به کام مرگ می‌کشد. از همین روی تلاش زیادی از جانب پزشکان برای مهار آن بعمل آمده است. گرچه تا حدودی علت سکته روشن است و توفیقات فراوانی در علاج آن بدست آمده اما به دلیل سرعت وقوع آن هنوز قربانیان زیادی را در کام مرگ می‌کشد و نشان می‌دهد پزشکی نوین هنوز از علاج و پیشگیری آن عاجز مانده است.

طب سنتی و گیاه‌درمانی ایران که دانشی متأثر از رهنمودهای حکیمانه ائمه معصوم (س) و حکمای بعدی است در علاج و پیشگیری این بیماری نیز گوی سبقت را از دیگر رشته‌های طب ربوده و در این راه بغایت موفق بوده است.

اظهار نظر فوق‌نه از سر تعصب است بلکه دیدن نتیجه کار ما را بر این عقیده استوار داشته است. امیدواریم بتوانیم در این کتاب رای و نظر خویش را به اثبات رسانیم.

قبل از هر چیزی باید زمینه‌های ایجاد بیماری را مورد بررسی قرار دهیم و عوامل موثر آن را برشماریم. درست است که سکته یک

بیماری ناگهانی است اما علت ایجاد آن ناگهانی نیست و سال‌ها طول می‌کشد تا در اثر جمع عوامل متعدد، سکتته دست دهد. یکی از مهمترین علت‌های ایجاد سکتته فرهنگ غلط تغذیه است و بررسی این علت برای ارائه برنامه‌ای برای پیشگیری از ایجاد سکتته ضروری است.

عوامل موثر در بروز بیماری سکتته

۱- فرهنگ تغذیه

اهمیت فرهنگ تغذیه تا بدان حد است که شخصیت‌های پزشکی مشهور جهان

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۲

در گذشته و حال بدان توجه نموده و نظریات قاطعی در این باره ابراز کرده‌اند. در بررسی کتب اساتید فن پزشکی قبل از اسلام گرفته تاکنون تقریباً هیچ پزشک حاذقی نیست که به این موضوع اهتمام نورزیده باشد. میزان صرف غذا، نوع غذاها، وقت تناول کردن، کیفیت مواد خوراکی، سازگاری مواد غذایی با یکدیگر، مزاج مواد خوردنی و سازگاری آن با مزاج انسان و غیره مواردی است که طب به آن توجه ویژه مبذول داشته است. متخصصین شیوه‌های مختلف طب نظرات گوناگون ارائه کرده‌اند که اکثریت نظریه‌ها در اصول اختلاف چندانی با یکدیگر ندارند بلکه تفاوت بیشتر در برنامه‌ریزی‌ها و نوع مصرف غذا و مسائل فرعی دیگر است. حال باید ارتباط فرهنگی تغذیه را با بیماری سکتته بیان کنیم و ابتدا علت سکتته را هنگام وقوع آن مطرح نماییم.

سکتته در اثر ایجاد لخته خون در مویرگ‌های حساس مغز و مویرگ‌های کرونر قلب و رگ‌ها منتهی به قلب صورت می‌گیرد لخته‌ها راه عبور خون را در مجرای رگ‌ها می‌بندند، این امر ممکن است در همه جای بدن اتفاق بیافتد اما محل تشکیل لخته و یا تجمع لخته‌ها حائز اهمیت است.

بعنوان مثال ممکن است در بخشی از بافت‌های پا لخته‌هایی تشکیل شود که باعث انسداد عروق در قسمتی از آن عضو گردد و باعث ایجاد بی‌حسی و پادرد و غیره گردد. اما اگر انسداد در یکی از مویرگ‌های مغز ایجاد گردد آنگاه سکتته مغزی عارض خواهد شد. ایجاد لخته یکی از خواص خون است. چنانچه ترشح مواد ضد لخته در خون کاهش یابد و از حالت تعادل خارج شود امکان ایجاد لخته و خطر سکتته بشدت افزایش می‌یابد.

تاثیر تغذیه غلط در ایجاد لخته خون غلیظ کردن و کثیف نمودن آن است خون غلیظ علاوه بر ایجاد رسوب در دیواره رگ‌ها و ایجاد بیماری تصلب شرائین باعث تنگی عروق و سفتی و سختی آن می‌شود. بدیهی است در خون غلیظ ماده ضد لخته باید بیشتر ترشح گردد تا خون متعادل شود. در برخی از بیماری‌ها غلظت خون آن‌چنان افزایش می‌یابد که حتی از سرخ‌رگ‌های بزرگ نیز خون کثیف و غلیظ خارج می‌گردد.

تغذیه غلط عبارت از: پرخوری، بدخوری و بی‌موقع‌خوری است. پرخوری

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۳

به تدریج کبد را خسته و معده و کلیه‌ها را فرسوده می‌کند. اعمال هضم کمال خود را از دست می‌دهد. شیره‌های ناقص خوب هضم نشده از طریق کبد و غیره وارد رگ‌ها می‌شود و به تدریج خون را کثیف و غلیظ و رگ‌ها را مسدود و سرانجام با ایجاد لخته خون باعث سکتته قلبی و مغزی می‌گردد. متأسفانه در کشور ما فرهنگ تغذیه بصورت کاملاً غیر علمی و غیر منطقی رایج است. این فرهنگ نه ملی و نه اسلامی است و نه چیزی دیگر. مردم ما متنوع‌ترین و بهترین غذای خویش را شبها مصرف می‌کنند و سپس خواب سنگینی با شکم پر. در خواب تحرک بدن تقریباً ناچیز است و چندان نیاز به انرژی ندارد بسیاری از اندامها در حال

استراحت‌اند ولی معده انباشته از غذا تا نیمه‌های شب یا صبح مشغول کار است در نتیجه اکثر افراد اشتهایی به صبحانه ندارند. انباشتگی غذا در معده و رگها شب‌های متوالی تکرار می‌گردد و به تدرج اثرات نامطلوب خود را بر روی جسم و جان خواهد گذاشت.

یکی دیگر از مصادیق بی‌موقع خوردن و بدخوری نوع مصرف آب است که باعث افزایش آلودگی در اعضای بدن و چربی خون و اضافات دیگر همراه با غلظت خون می‌گردد. مصرف آب در موقع خود خون را تمیز و رقیق خواهد نمود. بحث آب‌درمانی به آن شکلی که امروز در محافل پزشکی مطرح شده چندان مورد تایید طب سنتی نیست. از احادیث نبوی برمی‌آید که نوشیدن آب میان غذا و بعد از غذا مکروه است. از نیم ساعت قبل از غذا تا یک و نیم ساعت بعد از غذا آب خوردن مضر و نهی شده است. آب خوردن میان و بعد از غذا باعث اتساع بی‌موقع معده شده و باعث بهم خوردن نظم در اعمال هضم می‌گردد. ترشح صفرا و اسیدهای هضم‌کننده دیگر و حرکت دیاستازها در حرارت مناسب صورت می‌پذیرد که با خوردن آب به‌طور ناگهانی عملیات هضم متوقف شده و مواد غذایی در معده تقریباً بی‌حرکت می‌ماند، حاصل آن تولید گاز معده و رسوب در جداره معده و تولید سم است. بدخوری عبارت از خوردن غذای پخته با کیفیت بد از جنبه‌های گوناگون است. مثلاً خوردن غذای پخته برای بدن لازم است اما اگر از حد خود گذشت باعث کثیفی و غلظت خون می‌شود.

مصرف گوشت و چربی و سرخ‌کردنی و مواد نشاسته‌ای نیز همین‌طور. به نظر ما

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۴

مقدار کمی از غذاهای روزانه باید پختنی و محتوی گوشت و امثالهم باشد و بهتر است بدن را با کم‌خوری و حد اکثر مواد خام و سبزی و میوه و پروتئین گیاهی عادت داد. یکی دیگر از مصادیق بدخوری مصرف مواد پروتئینی سست و نامقاوم است و گوشت‌های مرغ ماشینی و تخم‌مرغ ماشینی و غیره، انواع غذاهای بسته‌بندی از غذاهای سست بشمار می‌روند این نوع غذاها در بدن بافت‌های سست تولید می‌کند که در مقابل سرطان و سکتته سرعت مقاومت خود را از دست می‌دهند. سرخ‌کردنی‌ها یکی دیگر از غذاهای غلیظ‌کننده خون هستند که باید مصرف آنها را به حد اقل رسانید. غذاهای وارداتی که در فرهنگ تغذیه کشور ما وارد شده متأسفانه در ایجاد کثیفی خون و غلظت آن تاثیر بسزایی داشته است. پیتزها، بعضی از انواع ساندویچ‌ها، چیپس، پفک، ماکارونی که مرتباً از رسانه‌ها تبلیغ می‌شود باعث تغییر ذائقه مردم به خصوص کودکان گردیده است. لازم است کارشناسان امور تغذیه در معرفی رژیم‌های غذایی صحیح و مناسب عموم مردم را راهنمایی کنند و بتدریج با تغییر صحیح فرهنگ تغذیه در پیشگیری از بیماری‌های خطرناک بکوشند. تعیین رژیم غذایی دقیق کاری بسیار مشکل و نشدنی است چرا که عوامل متعددی در ذائقه انسان تاثیر دارد. میل و اشتیاق به برخی از غذاهایی که گاه در انسان ایجاد می‌شود و در زبان عامیانه گفته می‌شود که مثلاً امروز هوس کردم که فلان غذا را میل کنم این تمایل نشان می‌دهد نیاز بدن به همان غذا است. کسی که دچار سردی مزاج می‌شود ناخودآگاه به شیرینی‌جات علاقه نشان می‌دهد. بارها در گزارش‌های پزشکی شنیده‌ایم که شخصی مثلاً به خوردن نمک یا چیزهای عجیب مانند گاز مایع و غیره عادت کرده و بدون آن قادر به ادامه زندگی نیست. بنابراین تدوین رژیم غذایی با مقیاس‌های دقیق کاری نشدنی است. اما تدوین اصول و تعیین ملاک‌های کلی صحیح مصرف مواد خوراکی سلامت‌افزا، شدنی و لازم است.

بارها علمای طب گیاهی مردم را نسبت به عوارض ناشی از بدخوری و تغذیه غلط هشدار داده‌اند اما هنوز اکثریت به همان شیوه‌های غلط تغذیه که بدان خو کرده‌اند پایبندند. نتیجه آن را هم دریافت می‌کنند افزایش آمار سکتته و سرطان و آرتروز و نقرس و انواع بیماری‌های خون‌بازیافت همین شیوه غلط است. در طب

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۵

ایرانی در خصوص غذاهای چاشت تاکید زیادی شده و هم در احادیث ائمه اطهار به مردم گوشزد شده است که غذای صبح

اهمیت ویژه‌ای در سلامت و طول عمر دارد و شب‌ها باید به غذای سبک و مختصر اکتفا شود. ضرب المثلی قدیمی است که می‌گوید. صبحانه را خودت بخور نهار را با دوستت و شام را به دشمن واگذار کن. این جمله صرف نظر از جنبه ضرب المثلی، بار علمی دقیقی دارد و جنبه علمی و واقعی آن مورد تایید است. لذا خلاصه تغذیه صحیح عبارت است از:

- ۱- صبحانه خوب و متنوع، نهار متوسط و شام سبک
- ۲- غذاهای پختنی نسبت بسیار کمتری به غذاهای خام مانند میوه‌ها و سبزی‌ها داشته باشد.
- ۳- مصرف سرخ کردنی به حد اقل ممکن کاهش یابد.
- ۴- میزان مصرف چربی و پروتئین نسبت به میزان تحرک انسان برآورد و مصرف شود برای مثال یک ورزش کار حرفه‌ای پس از کناره‌گیری از ورزش باید ورزش‌های سبک‌تری را برگزیند و به همان نسبت میزان مصرف چربی و غذاهای قوی را کاهش دهد.
- ۵- هنگام صرف غذا تا ۱/۵ ساعت بعد از آن، آب، دوغ و نوشابه و مایعات دیگر مصرف نشود.
- ۶- کم‌خوری و همیشه‌خوری در دستور کار تغذیه قرار گیرد.

۲- حرکت

فعالیت‌های جسمانی اعم از ورزش و کار در پیشگیری از کثیفی و غلظت آن بسیار موثر است و می‌تواند در درمان و رفع سکتها موثر واقع گردد. با نگاهی گذرا به نحوه زندگی یک نسل قبل به خوبی متوجه تاثیر تحرک بدنی و کار در سلامتی جسم و جان می‌شوید، پدران و مادران ما سالمتر می‌زیستند و این سلامتی تا زمانی ادامه داشته که کار می‌کرده‌اند. اکثریت مراجعه‌کنندگان که برای درمان سکتها به موسسه تحقیقاتی مولف مراجعه می‌کنند کسانی هستند که پس از فراغت از به ثمر رساندن فرزندان خویش از کار و فعالیت دست برداشته و به اصطلاح دوران بازنشستگی را به استراحت می‌گذرانند، یا میزبان فرزندان مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۶

خویش هستند و یا مهمان آنان. تحرک بدنی به حد اقل می‌رسد ولی میزان مصرف مواد غذایی مانند سابق ادامه دارد. این روند به تدریج خون را سنگین و غلیظ و زمینه سکت‌های قلبی و مغزی را فراهم می‌سازد. بنابراین پس از مساله تغذیه عدم تحرک و جنبش جسمی از مهمترین عوامل سکتها به شمار می‌رود. گاه پیرمردانی را می‌بینیم که در سنین بالا با چالاکی و سلامتی زائد الوصفی مسیرهای کوهستانی را بهتر از جوانان طی می‌کنند. اگر پای صحبت آنان بنشینید متوجه می‌شوید که هیچ بیماری و مشکلی ندارند و در خون آنها از چربی و اسید اوریک اضافی و آلاینده‌های دیگر خبری نیست. سلامتی این افراد آنگاه به حد اعلا می‌رسد که علاوه بر حفظ جنب و جوش جسمی از تغذیه صحیح و کم نقصی پیروی کنند.

۳- مشکلات عصبی

تنشهای عصبی و دغدغه‌های فکری پس از دو عامل تغذیه و تحرک از مهمترین عوامل ایجاد سکتها به شمار می‌رود. این تنشها باعث بهم خوردن سیستم‌های بدن و کارکرد غده‌ها شده و علاوه بر تاثیر روی اعضای رئیسه بدن سکت‌های قلبی و مغزی را باعث می‌شوند.

۴- فشار خون

بیماری فشار خون از عوامل موثر دیگر در ایجاد سکت‌های قلبی و مغزی است. این بیماریها با تنشهای عصبی، غلظت خون و نوع تغذیه ارتباط داشته بنابراین درمان این بیماریها می‌تواند از بروز سکتها پیشگیری به عمل آورد.

۵- تنگی نفس

تنگی نفس‌هایی که ناشی از ناراحتی‌های ریه می‌باشد و همینطور تنگی نفس‌های عصبی و مواردی که با بیماری گواتر سروکار دارد می‌تواند بتدریج زمینه ضعف قلب و مغز را فراهم ساخته و در ترکیب با عوامل دیگر منجر به سکتته گردد. مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۷

۶- تپش قلب

بیماری تپش قلب یکی از عوامل ضعیف کننده قلب و زمینه‌ساز بروز سکتته است بخصوص اگر این بیماری با عوامل دیگر دست به دست دهد.

۷- تنگی عروق منتهی به قلب

تنگی عروق منتهی به قلب زمینه نارسایی قلبی را فراهم می‌کند این تنگی‌ها می‌تواند مادرزادی باشد و در اثر غلظت و کثیفی خون ایجاد گردد مسئولیت اساسی تنگی رگ‌های قلب به عهده معده و کبد است.

۸- ناراحتی عضله و دریچه‌ها

برخی از بیماریهای دریچه‌ها و عضله قلب مادرزادی و ارثی است و برخی اکتسابی می‌باشد. مانند روماتیسم قلبی که در اثر عدم رسیدگی به بیماری گلودرد چرکی ایجاد می‌شود و یا تومورهای داخلی قلب. در هر حال در طب ایرانی تدابیری موثر برای درمان آن وجود دارد.

۹- بیماریهای اعضاء دیگر در ارتباط با قلب

برخی از بیماریهای اعضاء دیگر مانند کلیه‌ها، کبد و ریه‌ها می‌تواند باعث بروز سکتته‌های ناگهانی گردد مثلا فشار خون کلیوی، سیروزهای کبدی و غیره بطور کلی کبد نقش بسیار موثری در ایجاد بیماری‌های قلبی دارد که اکثر اطباء به آن بی‌توجه‌اند.

۱۰- تومورهای قلبی

داخل حفره قلب در بطن‌ها و دهلیزها و دریچه‌ها ممکن است تومورهایی بروز کند که عوارضی چون درد در قفسه سینه، تنگی نفس شدید، تپش قلب، کبود شدن و سیاه شدن صورت همراه با نفس تنگی شدید بهمراه داشته باشد. علاج این ناراحتی چون در مبحث تومورها خواهد آمد در این کتاب از آن صرفه نظر شده است. مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۸

۱۱- دخانیات و مشروبات الکلی

آنقدر در این زمینه توسط رسانه‌های جمعی تذکر داده شده که بحث در مورد آن توضیح واضح‌تر است.

پیشگیری و درمان سکتته‌های قلبی و مغزی

اشاره

به جرات می‌توان گفت در میان تمامی روشهای مبارزه با سکنه‌های قلبی و مغزی بهترین و موثرترین و زیباترین روش را طب سنتی و گیاه‌درمانی شیعیان آل محمد (ص) به دانش طب ارائه نموده است. تشویق پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) به انجام حجامت‌ها و پیشرفت علم خون‌درمانی با راهنمایی پیشوایان مذکور در کنار داروهای گیاهی منجر به موفقیت عظیم طب ایرانی در علاج این بیماری مهلک و فراگیر شده است.

پیشگیری خون‌درمانی

موثرترین روش پیشگیری این بیماری همانا مبادرت به حجامت یا خون‌گیری است که در کتاب (خون‌درمانی) از سلسله کتابهای (پیک شفا) اثر همین مولف تشریح گردیده است. خون‌گیری در اواسط هر ماه باعث کشیدن همه بیماریها از بدن انسان می‌شود و خون‌گیری در هر فصل و خون‌گیری هنگام بهار و پاییز در پیشگیری از سکنه‌ها بسیار موثر است این خون‌گیری‌ها به همین روش حجامت باید از میان دو کتف پایین‌تر از مهره‌های گردن صورت گیرد. و هرگز با خون‌گیری از ساعد دست و با سرنگ قابل مقایسه نیست.

خون‌گیری به وسیله زالو نیز سالی یک بار یا دو بار بسیار موثر است که مفصلاً در کتاب خون‌درمانی توضیح داده شده است. بهار و پاییز بهترین فصول این نوع خون‌گیری است. نحوه خون‌گیری با زالو در همین کتاب توضیح داده می‌شود.

دارودرمانی

دارودرمانی روش دیگری برای پیشگیری از سکنه‌هاست. البته هیچ‌گاه نباید

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۸۹

روشهای دارویی بر خون‌گیری ترجیح داده شود، بلکه پس از خون‌گیری و در کنار آن به عنوان روشی موثر باید با اهمیت تلقی شود. تعیین جایگاه این دو روش از لحاظ میزان تاثیر حائز اهمیت می‌باشد. ترکیب این دو روش با یکدیگر علاوه بر پیشگیری صددرصد از بروز سکنه‌ها علاج قطعی سکنه پس از حدوث آن است.

نسخه‌های پیشگیرنده رژیم غذایی دارویی ۱۵ روزه

اشاره

چنانچه این رژیم در سال چهار بار یعنی در هر فصل یک‌بار صورت پذیرد در پیشگیری از بروز سکنه‌ها نقش بسیار موثر خواهد داشت.

یک روز در میان بجای صبحانه ۲ لیوان عرق شاهتره را روی آتش با ظرف استیل یا لعابی داغ کنید تا به حد جوش برسد بلافاصله داغ‌داغ آن را روی سه قاشق غذاخوری خاکشیر که از قبل تمیز کرده‌اید بریزید و با کمی شکر شیرین کرده میل کنید و به مدت ۲۰ دقیقه تا نیم ساعت به پشت تکیه کرده استراحت کنید. تا ظهر هیچ‌چیز نخورید مگر در صورت گرسنگی شدید آب کمپوت یا فرنی رقیق.

روز بعد سه قاشق غذاخوری ترنجبین را در ۱/۵ لیوان آب جوش حل کنید و روی آتش به حد جوش برسانید. بلافاصله آن را روی سه قاشق غذاخوری خاکشیر که از قبل تمیز کرده‌اید بریزید و به جای صبحانه میل کنید و تا ظهر مثل روز قبل عمل نمایید هر روز

یا یک روز در میان به جای نهار سوپ گشنیز میل کنید. به این ترتیب:

سبزی گشنیز با اسفناج یا برگ چغندر همراه با عدس و کمی برنج و ماهیچه گوسفند یا مرغ بدون چربی با آلوی بخارا. همه را با هم طبخ کنید. شب‌ها بجای غذاهای دیگر کته گشنیز میل نمایید و در صورت نیاز کمی گوشت گوسفند یا مرغ بدون چربی به صورت آب‌پز میل کنید. در طول مدت ۱۵ روز ظهرها می‌توانید چیزهایی مانند میوه که تحلیل‌برنده باشد مصرف کنید اما از موارد زیر به کلی اجتناب ورزید:

سوسیس، کالباس، تخم‌مرغ، چربی، سرخ‌کردنی، کله‌پاچه، خامه، سرشیر، کره، شیرینی‌جات قنادی، آجیل، چیپس، پفک، نوشابه، پیتزا، هر نوع ساندویچ.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۰

نسخه دیگر:

گل‌گاوزبان، سنبل‌الطیب، لیموعمانی.

هر شب حدود یک ساعت قبل از خواب داروها را با ۱/۵ لیوان آب بجوشانید تا یک لیوان بماند، صاف کنید و با شکر یا نبات شیرین کرده میل کنید.

این نسخه می‌تواند هر شب تا ما دام‌العمر تکرار شود. توجه کنید که شام همواره باید سبک و از غذاهای زودهضم و عاری از چربی باشد.

نسخه دیگر:

ورون، سرخ‌ولیک، اکلیل‌الملک، گاوزبان، لیموی عمانی.

اجزا را مساوی بگیریید و نیم‌کوب کنید و روزانه سه بار صبح و ظهر و شب بعد از هر غذا یک قاشق غذاخوری آن را در ۱/۵ لیوان آب بجوشانید تا یک لیوان باقی بماند. صاف کنید و کمی شیرین کرده میل کنید. مقدار کمتر آن تا روزی یک‌بار براساس نیاز است. پرهیز از چربی و سرخ‌کردنی ضروری است.

نسخه دیگر:

گاوزبان، نعناع، سنبل‌الطیب، عناب، لیموی عمانی، تخم‌شنبلیله، قدومه.

مانند دستور قبل عمل کنید. اجزاء مساوی است.

نسخه دیگر:

بنفشه، کاسنی، سه‌پستان، عناب، بولاغ‌اوتی، گل‌ختمی، قرقا، تخم‌شنبلیله، نیلوفر.

اجزاء آن را مساوی بگیریید و مانند نسخه قبل عمل کنید.

نسخه دیگر:

ماء الجبن (آب پنیر) از ترکیب مقداری شیر گوسفند یا بز یا گاو غیر پاستریزه پس از ۲۰ دقیقه جوشیدن با یک سوم آن سرکه یا آب لیمو یا آب غوره بدست می آید و در حالت ناشتا میل می شود. نسخه های پیشگیرنده از سکته ها بسیار متعدد بوده و به طور کلی نسخه های تصفیه خون چه بصورت دارو و چه بصورت برنامه غذایی در پیشگیری از سکته ها نقش موثری ایفا می نماید. نسخه های اخلاط چهارگانه که مفصل در کتاب پیک شفا توضیح داده شده از بهترین روش های پیشگیرنده از انواع سکته هاست. این نسخه ها خلطها و آلودگیها را از

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۱

بدن پاک می کند و مجرب ترین داروها در علاج این بیماری می باشند.

کار و ورزش

عدم تحرک و تنبلی باعث انهدام جسم و جان می شود. کاهلی یک بیماری اخلاقی است که زمینه را برای انباشته شدن مواد زائد در خون فراهم می سازد.

تعداد کثیری از مردم با توجیهاتی از قبیل بازنشستگی، کهولت سن، بیکاری، بی حوصلگی، مشکلات زندگی و بهانه های دیگر بتدریج مرگ زودرس خود را فراهم می آورند. میان سالان و کهنسالان توجه کنند به هیچ دلیلی نباید از ورزش و تحرک جسمی فاصله بگیرند از طرفی دیگر هرگاه به دلیلی دچار عدم تحرک شدند و نوع غذا و مقدار آن را متناسب با تحرک خویش کاهش دهند و غذاهای رقیق و لطیف و تحلیل برنده و بدون چربی و کم نشاسته مصرف نمایند.

علاج سکته بعد از وقوع

در علاج سکته باید نوع مزاج بیمار را در نظر گرفت بیشتر سکته های مغزی در مزاجهای سرد صورت می پذیرد ولی این قانون عمومیت ندارد. سکته های ناشی از فشار خون و سکته های بیماران دیابتی و سکته های عصبی می توانند در هر مزاجی رخ دهند. عوامل دیگری نیز در نوع سکته ها دخالت دارند. به هر حال نوع سکته در چگونگی تجویز دارو در طب سنتی در نظر گرفته شده است.

سکته های قلبی بیشتر به مزاجهای گرم هجوم می آورند به ویژه مزاجهای خونی (دموی). سکته های قلبی در همه انواع آن و سکته های مغزی از دیدگاه طب سنتی با اخلاط چهارگانه و کثیفی خون و غلظت خون ارتباط مستقیم دارد. تصور نشود هر کس فشار خون و چربی و اسید اوریک ندارد هرگز دچار سکته نخواهد شد بلکه عوامل دیگری نیز موثراند.

اقدامات فوری

طب سنتی اقدامات بسیار موثری برای بیماری که تازه سکته کرده در نظر گرفته است که بر روش های طب غربی و طب غربزده برتری غیر قابل انکاری دارد.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۲

۱- اگر بیمار دچار سکته مغزی شده: بلافاصله پشت گوشها ۱۰ عدد زالوی کوچک بیاندازید و پس از افتادن زالوها از خونریزی جای نیش جلوگیری نکنید اگر زالو در دسترس نبود در پشت گوشها یا وسط سر روی ملاج حجامت کنید. از نسخه زیر استفاده کنید.

سکته کرده را به هوش می آورد.

کندش و خربق سفید را بطور مستقیم ساییده و نرم کنید و جلوی بینی بیمار بگیرید یا در بینی او بدمید.

نفوخ دیگر

کندش یک واحد، تخم گشنیز ۴ واحد، میخک نیم واحد. اجزاء را بکوبید و نرم کنید و مانند نفوخ قبلی عمل کنید.

نفوخ دیگر

مقداری خربق سفید را نرم کوییده و در سرکه حل کنید و در بینی بیمار بدمید.

نطول (جوشانده‌ای که بر سر و روی بیمار بریزند)

شیخ کوهی، مرمکی، شبت، صعتر، برگ ترنج، اکلیل الملک، بابونه، سداب، حاشا، مرزنجوش، آب. از هر کدام ۲۵ گرم بگیرید. نیم کوب کرده در سه من آب بجوشانید تا یک بند انگشت بالای داروها آب بماند. صاف کنید و کم کم بر سر بیمار و مهره‌های پشت بریزید و بیمار را بر بخار آن نگاه دارید و مدتی در آب آن بنشیند. نسخه‌های اقدامات فوری بیماران سکته‌ای بسیار است که برای اجتناب از اطاله کلام از ذکر آنها خودداری می‌کنیم. نکته: به محض بروز سکته مغزی بدون فوت وقت پشت هر گوش بیمار تا ۱۰ عدد زالوی کوچک بیاندازید و از روشهای دیگر طب غربی چنانچه زالو در دسترس می‌باشد خودداری نمایید.

۲-

اگر بیمار دچار سکته قلبی شده است:

اشاره

- سکته از غلبه خون است.
  - مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۳
  - سکته همراه با فشار خون است.
  - تعدادی از عروق منتهی به قلب بسته شده است.
  - انسداد در عروق عضلات قلب روی داده است.
  - قبل از سکته به بیمار شوک عصبی شدید وارد شده است.
  - بیمار دچار نفس تنگی است.
  - نبض بیمار ضعف یا قطع شده است.
- در هر حال رگ دست چپ ما بین انگشت کوچک و انگشت بعدی را با تیغ بزنید و تا یک استکان خون بگیرید و این حد اقل خونگیری است که به تناسب نیاز افزایش می‌یابد. از نفوخاتی که در سکته مغزی ذکر شد استفاده کنید و اگر خون گرفتن از ما بین دو انگشت امکان نداشت شاه‌رگ دست چپ را بزنید. و اگر نیاز بود شاه‌رگ دست راست را هم بزنید.

اشاره

۱- اگر بیمار دچار سکنه مغزی شده باشد:

مزاج بیمار را تشخیص بدهید گرچه بسیاری از سکنه‌های مغزی در غلبه سوء مزاج سرد ایجاد می‌شود اما این حکم عمومیت نداشته و تشخیص مزاج ضروری است. در تجویز داروها حالات معده، یبوست، فشار خون، غلظت و چربی خون و بیماریهای قبلی بیمار باید در نظر گرفته شود. به طور کلی نسخه‌های زیر در انواع سکنه‌ها عمومیت داشته و لازم الاجراست:

رژیم ۱۵ روزه

عرق شاهتره، خاکشی، ترنجبین

یک روز در میان دو لیوان عرق شاهتره را داغ کنید تا به حد جوش برسد و بلافاصله آن را داغ‌داغ روی سه قاشق غذاخوری خاکشی که از قبل تمیز کرده‌اید بریزید و بجای صبحانه میل کنید. اگر بیماری دیابت در کار نیست کمی شیرین کنید. تا ظهر چیزی نخورید مگر آب کمپوت یا فرنی رقیق.

روز بعد ۳ قاشق غذاخوری ترنجبین را در ۱/۵ لیوان آب جوش حل کرده

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۴

صاف کنید و بجای صبحانه میل کنید و تا ظهر مثل روز قبل عمل کنید.

مسهل عام

اشاره

سنا ۵۰ گرم، گل سرخ ۵۰ گرم، ترنجبین ۲۵ گرم، گل ختمی ۲۵ گرم تخم کتان ۲۵ گرم، افسنتین ۲۵ گرم.

داروها را نیم کوب کنید، بعد از ظهرها یک الی دوبار هر بار یک قاشق غذاخوری را در ۲ لیوان آب بجوشانید تا یک لیوان بماند صاف کنید و کمی شیرین کرده میل کنید. این دارو باید ایجاد اسهال کند. چنانچه در هر بعد از ظهر با یک بار مصرف آن اسهال ملایمی ایجاد شود به همان یک بار اکتفا و چنانچه لازم است دوبار در هر بعد از ظهر مصرف شود تا اسهال ایجاد شود.

ظهرها یک روز در میان و در صورت لزوم هر روز، بجای هر نوع غذا سوپ گشنیز که با اسفناج یا برگ چغندر، همراه با عدس و کمی برنج و ماهیچه گوسفند یا مرغ بدون چربی و آلوی بخارا و زیره سیاه پخته شده باشد میل کنید.

شب‌ها بجای هر نوع غذا یکی از موارد زیر را انتخاب و میل کنید:

- کته گشنیز یا شوید با سالاد کاهو یا شربت سکنجبین و در صورت تمایل کمی گوشت گوسفند یا مرغ آب‌پز بدون چربی که با کمی پیاز و زردچوبه و نمک طبخ شده باشد.

- سیراب و شیردان گوسفند با پرز و بدون چربی با چاشنی آب‌لیمو یا سرکه خانگی. نخود را خیس کرده آب آن را دور ریخته و با سیراب و شیردان با شرایط بالا طبخ شده و میل شود.

- نخود را به تنهایی پخته و با روغن زیتون و آب لیمو مخلوط و میل کنید.
 - گوشت پرندگانمانند کبک و تیهو و گنجشک و کبوتر و امثال آنکه بدون چربی بوده و این پرندگان همواره در جنب و جوش و پرواز باشند. در طول مدت ۱۵ روز بیمار به کلی از مصرف سوسیس و کالباس و سرخ کردنی و چربی و شیرینی جات قنادی و چیپس و خامه و انواع ساندویچ و پیتزا و هر نوع غذای یبوست آور پرهیز کند.
 چنانچه سردی بر مزاج بیمار غلبه دارد نسخه زیر را طبق دستور مصرف کنید:
 مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۵

نسخه

گاوزبان، سنبل الطیب، نعناع، بادرنجبویه، تخم شنبلیله، قدومه، لیموی عمانی،
 ادویه را نیم کوب و روزی دوبار ظهر و شب بعد از هر غذا یک قاشق غذاخوری را در یک و نیم لیوان آب بجوشانید تا یک لیوان بماند صاف کنید شیرین کرده و میل کنید. نسخه های جوشانده بسیار متنوع است و ناچار از ذکر آنها خودداری می کنیم اگر بیمار دارای مزاج گرم بوده و یا دچار فشار خون و قند خون می باشد از نسخه جوشانده زیر استفاده کنید:
 گاوزبان، سنبل الطیب، تخم شنبلیله، قرقا، گل ختمی، اسفرزه، گزنه، بولاغ اوتی
 مانند نسخه قبل عمل کنید. مقدار مصرف و دفعات آن براساس نیاز تجویز می شود. نسخه های مشابه این جوشانده نیز بسیار متنوع است. بلعیدن روزانه یک عدد سیر خام بسیار مفید است. بعد از ۱۵ روز که درمان ها را انجام دادید مرحله بعد یعنی خون درمانی را شروع کنید:

خون درمانی

اشاره

سکته چه مغزی و چه قلبی باشد باید سه دوره خون گیری پشت گوش و دست و پاها انجام گیرد و پس از پایان، خون گیری سه ماه بعد دوباره از سر گرفته شود. گرچه ممکن است در همان مرحله اول که خون گیری از پشت گوش ها انجام می شود لخته های عروق سر از میان برود اما ادامه درمان و خون گیری ضرورت تام دارد.

مرحله اول زالو پشت گوشها

اشاره

پشت هر گوش تعداد ۱۰ عدد زالوی کوچک بیاندازید، صبر کنید تا زالوها کاملا سیر شده و خودبه خود از پشت گوشها جدا شوند سپس جای نیشها را با پنبه آغشته به الکل یا بتادین یا محلول های ضد عفونی کننده دیگر تمیز کنید و از رساندن آب به جای زخم جلوگیری نمایید. پس از بند آمدن خون ریزی داروهای زیر را طبق دستور آماده کنید و انجام دهید. تجربه نشان داده که پس از خونگیری با زالو تا قطع خون ریزی چنانچه هیچ گونه داروی ضد عفونی کننده بکار نرود

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۶

احتمال عفونت بسیار کم می باشد مشروط بر اینکه پس از قطع خونریزی داروی گیاهی زیر ضمداد شود.

ضمداد زخم زالو

تخم گشنیز، آویشن، گل ختمی.

داروها را آسیاب کرده و با آب جوش خمیر کنید و روی موضع ضمداد نمایید تا ۲۴ ساعت باز نکنید و بگونه‌ای ببندید که همواره مرطوب باقی بماند.

داروهای جوشانده را همچنان ادامه دهید و میزان مصرف را روزی سه بار بعد از هر غذا برسانید. داروهای دمنده در بینی (نفوخ) و آبن‌ها (نطول) را ادامه دهید.

مرحله دوم زالو پشت دستها

پشت هر دست ما بین انگشت کوچک تا انگشت سوم روی هر دست تعداد ۱۰ عدد زالوی متوسط ببندازید و تمام دستورات مرحله اول را به اجرا گذارید.

این مرحله ۲۰ روز پس از مرحله اول زالودرمانی انجام می شود. داروهای جوشانده و نفوخ و آبن‌ها را ادامه دهید.

مرحله سوم زالو روی پاها

روی قوزک‌های بیرونی تا انگشت سوم پا، روی هر پا تعداد ۱۰ عدد زالوی درشت ببندازید و کلیه دستورات مراحل قبل را به اجرا گذارید.

حجامت

اشاره

حجامت بیشتر نقش پیش گیرنده در سکنه‌های مغزی و قلبی دارد. برای درمان سکنه‌های پس از وقوع بهترین روش زالودرمانی است. چنانچه زالو در دسترس نبود حجامت عام و سپس حجامت پشت و در مرحله دیگر حجامت روی ساقین باید انجام شود.

حجامت چرخان

حجامت چرخان حجامت خشک و بدون خونگیری است. عضو بی حس

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۷

شده را بادکش کرده و بادکش با قدرت دست بدون آنکه هوا وارد لیوان شده و باعث جدایی از پوست گردد، می چرخانند. مسیر

حجامت چرخان برای فلج سक्ته از ساق پا به سمت پشت زانو و باسن و سپس ادامه آن در مسیر اندام‌های فلج شده تا پشت گردن است. هر شب یا یک شب در میان و یا دو شب در میان بسته به نیاز بیمار باید تکرار گردد. حجامت چرخان در کنار مراحل دیگر درمان بیماری را سریع و کمک قابل ملاحظه‌ای در گرداندن حس و حرکت در اعضای بی‌حس شده بیمار می‌کند. بیمار بجای استفاده از فیزیوتراپی از حجامت چرخان و ماساژ با روغن استفاده کند چرا که به مراتب نتایج چشمگیر و غیر قابل مقایسه‌ای نسبت به فیزیوتراپی خواهد گرفت.

تدهین (مالش) روغن ریحان

ریحان سبز تازه - سه کیلو، روغن کنجد - یک کیلو.

آب ریحان را بگیرد و با روغن کنجد روی آتش ملایم آنقدر بجوشانید تا آب برود و روغن بماند یک روز در میان تمام بدن را غیر از محل وضو مالش دهد و ۵ روز یکبار زودتر حمام نروید. مالش با روغن‌هایی همچون روغن سیاه‌دانه، روغن اسفیل، روغن قسط، روغن جوز هندی، روغن کنجد، روغن زیتون و روغن کرچک و سقز به تنهایی یا مخلوط با هم مفید است. نسخه‌های مالش برای سक्ته بسیار متنوع است که از ذکر آن خودداری می‌کنیم.

داروهای دودکردنی

هر روز به اندازه یک ماش صمغ عربی را سر سنجاق کرده آتش بزیند و پس از خاموش کردن در بینی بیمار دود کنید. نسخه‌های دودکردنی نیز متنوع بوده لذا از ذکر آن خودداری می‌کنیم.

یبوست و اثر درمانی حقنه در سक्ته

در بیماران سक्ته‌ای، برای درمان یبوست، بهترین روش حقنه کردن (تنقیه است) نسخه زیر برای سक्ته و فلج و صرع و همه بیماریهای سرددماغی و قولنج بلغمی علاوه بر دفع یبوست بسیار مفید است.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۸

شحم الحنظل، قنطوریون دقیق، نانخواه (زنیان)، شبت از هر کدام یک مشت، انجدان، حلبه (شنبلیله)، سداب، سکینج (سکینه)، زهره گاو، بوره ارمنی، روغن بادام تلخ، عسل، آب. داروها را در یک من آب بجوشانید و صاف کنید سپس بوره و سکینج و زهره و عسل را در آن بیامیزید و هر بار ۵۰ تا ۸۰ مثقال حقنه کنید.

شرایط استعمال حقنه

اکثر اطباء اظهار داشته‌اند که مقدار حقنه باید حدود ۵۰ مثقال تا ۸۰ مثقال باشد چنانچه مقدار دارو کم باشد اثر آن به اعضای بدن بخصوص اعضای عالی بدن نمی‌رسد و چنانچه زیاد از حد باشد ضرر آن زیاد است. حرارت و گرمای داروی حقنه هنگام استعمال باید متعادل باشد یعنی مایل به گرمی یا مطابق با گرمی داخل بدن باشد. داروی حقنه نباید زیاد غلیظ و برعکس نباید زیاد رقیق باشد. اگر داروی حقنه سرد باشد ایجاد باد و نفخ شدید می‌شود و اگر زیاد گرم باشد باعث زخم در روده‌ها و اگر زیاد رقیق باشد باعث جذب و انتشار آن در بدن شده و ضررهایی به بار می‌آورد و یا اینکه اثری نخواهد داشت و رقت و غلظت حقنه را باید با

شدت بیماری تعیین نمود.

بهترین وقت حقنه فصل سرما است و در پاییز و زمستان در مناطق سرد و یا هنگام روز که هنوز هوا گرم نشده و یا شب که هوا خنک شده است. استعمال حقنه در گرمای شدید مانند استعمال داروی زیاد گرم یا داغ است که باعث گرفتگی و غش می شود.

مسهل عام

اگر انجام حقنه امکان پذیر و یا کافی نبود از جوشانده مسهل عامل که در بخش درمان سکنه ها قید شده استفاده کنید.

ضماد سکنه مغزی

از میان تعداد زیادی نسخه های ضماد به یکی از آنها اشاره می کنیم.

جندبیدستر، خردل، سرکه.

داروها را کوبیده و نرم کرده و در هنگام بیداری بر سر بیمار ضماد کنید از ۱ تا چند ساعت به تناسب نیاز بماند. اجزای خشک مساوی است.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۹۹

لکنت زبان در بیمار سکنه ای

اشاره

یکی از آثار ناخوشایند سکنه های مغزی از کار افتادن عصب زبانی مغز است که گاه به طور کامل و گاه نسبی حادث می شود. درمان آن پس از گذراندن مرحله ۱۵ روزه پاکسازی عبارت است:

۱- نسخه های مکیدنی

زنیان، صمغ عربی، زیره سیاه، زنجفیل، خولنجان، عسل، اجزاء مساوی است.

ادویه را بکوبید و کاملاً نرم کنید و سپس با مقداری عسل مخلوط و خوب بورزید تا به شکل خمیر سفت درآید در قالب های دلخواه شکل بدهید و هر روز تعدادی از آن را مانند شکلات یا آب نبات بمکید.

۲- بیمار را هر روز وادار به سوت زدن کنید. جمع کردن لبها و تلاش برای سوت زدن بتدریج لکنت زبان را کاهش می دهد.

۳- تخم کبوتر

هفته ای سه عدد تخم کبوتر را با روغن گردو مخلوط و زیر فک و گلوی بیمار ماساژ دهید یا اینکه تخم کبوتر را با روغن گردو یا زیتون یا زعفران یا سرکه بصورت ضماد زیر فک بیمار ببندید.

هفته‌ای چندین بار با یک یا مخلوطی از روغنهای گردو، جوز، قسط، سیاه‌دانه، دارچین، خولنجان، زیر آرواره‌ها را مالش دهید.

تقویت کلی بیماران سکنه‌ای

نسخه زیر علاوه بر کمک به علاج این بیماران در تقویت مزاج و ایجاد نشاط و رفع خستگی و ناامیدی آنان موثر است: عرق بیدمشک، عرق کاکوتی، عرق شاه اسپرم، عرق بادرنجبویه، عرق بهارنارنج، عرق نعناع، نبات، آب نارگیل، آب سیب، آب انگور، از هر کدام نیم کیلو، زعفران مقداری.

عرق‌ها را به مدت ۱۰ دقیقه بجوشانید. نبات را بکوبید و پودر کنید. سپس با آب نارگیل و سیب و انگور مخلوط نمایید و اضافه کنید و ۱۰ دقیقه دیگر بجوشانید و زعفران را اضافه کنید و به مدت ۱۰ دقیقه دیگر بجوشانید. پس از خنک مجموعه بیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۰

شدن در یخچال بگذارید و نصف استکان صبح و نصف استکان غروب میل کنید.

برای تقویت و علاج و پیشگیری از سکنه داروی زیر مفید است.

میخک (قرنفل) ۹ گرم پودر کنید و هر روز در یک لیوان شیر با کمی شکر حل کرده و میل کنید.

درد عضلات در بیماران سکنه‌ای

چنانچه در عضلات و ماهیچه‌های بدن درد ایجاد شود از نسخه زیر کمک بگیرید.

بوزیدان، سورنجان.

ادویه را پودر کرده و هر روز صبح و شب هر بار یک قاشق مرباخوری با آب یا همراه با کمی عسل میل کنید.

طپش قلب در بیمار سکنه‌ای

چنانچه بیمار از طپش قلب رنج می‌برد از نسخه زیر استفاده کنید که هم برای علاج سکنه و هم برای طپش قلب مفید است.

گاوزبان سنبل الطیب، بادرنجبویه، افسنتین، مرزنجوش، بهارنارنج، پونه یا کاکوتی، تخم خشخاش، گزنه، بابونه، بسفاویج. اجزاء مساوی می‌باشد.

داروها را کاملاً مخلوط کرده و کمی بکوبید و هر بار یک قاشق غذاخوری از آن را در ۱/۵ لیوان بجوشانید تا یک لیوان بماند صاف کرده و کمی شیرین کرده میل کنید روزی سه وعده هر بار بعد از غذا میل شود. اگر همراه طپش قلب، بیماری تیروئید وجود دارد به داروها عناب و تاجزیری اضافه کنید.

بی‌خوابی در بیمار سکنه‌ای

برای درمان بی‌خوابی از همان داروی طپش قلب استفاده کنید و هر شب نصف استکان عرق بهارنارنج و نصف استکان عرق تارونه با هم مخلوط کرده میل کنید.

خواب زیاد در بیمار سکنه‌ای

خواب زیاد در بیمار سکنه‌ای در اثر آلودگی و غلظت خون و غلبه سردی است در این صورت درمان همان تصفیه خون براساس مزاج بیمار، خون‌گیری و دفع خلط بلغم است و وادار کردن بیمار به تحرک مثلاً پیاده‌روی کاملاً الزامی است. مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۱

فشار خون

اشاره

فشار خون می‌تواند باعث پارگی مویرگهای مغز شده و ایجاد سکنه نماید. علاج آن علاوه بر زالودرمانی که شرح آن گذشت، استفاده از داروهای ضد فشار خون است. ۱- از عصبانیت و حرص خوردن پرهیز کنید و تماشای مناظر زیبا و آرامبخش را در برنامه روزانه قرار دهید. ۲- روزانه یک عدد سیر خام قورت بدهید. ۳- نسخه زیر را به کار ببرید.

چای مکه، عناب، تخم گشنیز، زرشک، گاوزبان، اجزاء مساوی می‌باشد. داروها را کاملاً مخلوط و نیم کوب کنید و هر بار یک قاشق غذاخوری از آن را در ۱/۵ لیوان آب بجوشانید تا یک لیوان بماند. صاف کرده کمی شیرین کنید میل کنید روزی یک تا سه بار به تناسب نیاز انجام دهید. به جای زرشک می‌توانید فرقات بکار برید.

نسخه دیگر:

تخم گشنیز، آب‌غوره خانگی. یک شیشه معمولی را از آب‌غوره خانگی و ثلث آن تخم گشنیز پر کنید و تا سه روز به آن دست نزنید. پس از آن تخم گشنیز را در آب‌غوره مالش دهید تا مواد آن کاملاً در آب‌غوره حل شود. در روز به میزان نیاز از یک استکان یا بیشتر میل کنید. مصرف نمک و چربی بخصوص شبها مضر می‌باشد. امام ششم (ع) فرموده‌اند مصرف نمک و چربی از سن چهل سالگی به بعد شبها مضر است.

۴- در صورت نیاز می‌توانیم مقداری حنا با آب‌غوره خانگی خمیر کرده و هر شب به کف پا ببندید و تا صبح باز نکنید.

نسخه دیگر:

ماء الجبن یا آب پنیر به تنهایی یا علاوه بر درمانهای قبلی، هر روز ناشتا دو لیوان آب پنیر میل کنید طرز تهیه آن به شرح زیر است: مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۲
مقداری شیر گاو یا گوسفند یا بز را پس از ۲۰ دقیقه جوشاندن با یک کیلو آب‌غوره خانگی مخلوط و پس از بردن شیر همه را در

یک کیسه کتانی ریخته و آب آن را در ظرف شیشه‌ای نگهداری کنید.

اضافه وزن در بیماران سکنه‌ای

وزن اضافه بر قلب و عروق و مفاصل فشار آورده لذا قبل و بعد از سکنه باید به علاج آن اهتمام ورزید. در کم کردن وزن باید وضعیت جسمی و نوع مزاج بیمار را در نظر گرفت و رژیم‌های غذایی متناسب و داروهای مخصوص اعمال نمود. کاهش وزن بیمار بهتر است با روش متعادل به میزان ۶ تا ۹ کیلو در ماه صورت پذیرد.

رژیم غذایی برای کاهش وزن بیمار

اشاره

چه در پیشگیری سکنه و چه در علاج آن و به‌طور کلی برای افراد چاق مفید است.

صبح‌ها ۶ عدد میوه خام که هر کدام به اندازه یک سیب درختی باشد. گرمی و سردی میوه‌ها براساس سردی و گرمی مزاج بیمار تعیین می‌شود تا ظهر به جزء میوه هیچ چیز مصرف نکنید. اگر به اندازه همه میوه‌ها فقط انگور میل شود موثرتر است. راه دیگر اینکه ۲۰ عدد آلوی بخارا و مقداری تمر هندی که از شب قبل خیس شده بجای صبحانه میل شود. در مزاجهای سرد ۱۰ عدد انجیر به آن اضافه کنید.

ظهرها از ۵ نوع نهار زیر به دلخواه و به تناسب مزاج انتخاب کنید.

۱- سبزی گشنیز با اسفناج یا برگ چغندر و عدس و یک قاشق غذاخوری برنج با ماهیچه گوسفند یا مرغ بدون چربی با آب‌غوره خانگی.

۲- کرفس، کدو، ریواس، کنگر، بادمجان، گوجه‌فرنگی، کلم، گل کلم، شلغم، پیاز و سیر با گوشت گوسفند یا مرغ بدون چربی با چاشنی آب‌غوره. از مواد فوق هر کدام که در دسترس بود بکار برید.

۳- قارچ آب‌پز با سالاد کاهو و شربت سکنجبین.

در مزاجهای سرد می‌توان بجای سالاد کاهو از سبزیهای دیگر استفاده کرد.

۴- سینه مرغ آب‌پز شده با سالاد کاهو و شربت سکنجبین.

مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۳

۵- دویست گرم نان جو با یک عدد موز.

شبها

۱- کدوی آب‌پز یا بخار یا خام. برای سردمزاجان بادمجان آب‌پز یا خام که در ماست کم‌چرب با چند پره سیر مخلوط شده باشد با یک کف دست نان.

۲- سالاد کاهو با شربت سکنجبین یا سرکه شیره انگور یا بجای کاهو سبزیهای دیگر برای تسریع روند لاغری از جوشانده زیر نیز می‌توانید بهره برید.

۳- زیره سیاه، زیره سبز، مرزنجوش، تخم گشنیز، آویشن، لیموی عمانی، زنیان، اجزاء مساوی است.

۴- داروها را مخلوط و نیم کوب کرده و روزانه یک تا سه بار هر بار یک قاشق غذاخوری با یک و نیم لیوان آب بجوشانید تا یک لیوان بماند صاف کنید و میل کنید.

درمان سکنه‌های قلبی به‌طور اخص

۱- بعد از اقدامات فوری که در بخش‌های قبل گذشت رژیم ۱۵ روزه را انجام دهید و ماء الجبن را به مقدار روزانه ۲ لیوان به هنگام خالی بودن شکم مصرف کنید.

۲- یبوست بیمار را با داروهای مسهل متناسب با مزاج برطرف کنید.

۳- از حقه‌های ضد سکنه استفاده کنید.

۴- هر روز یک تکه صمغ عربی سر سنجاق سوزانده و دود آن را در بینی بکشید از داروهای خوش بو مانند: مشک، میخک و غیره استشمام کنید.

۵- هر روز یا یک روز در میان از داروی انفیة (عطسه‌آور) که در بخش‌های قبلی گذشت استفاده کنید.

۶- زالودرمانی را پس از رژیم ۱۵ روزه و در صورت اضطراب قبل از آن از پشت گوشها شروع و ۲۰ روز بعد پشت دستها و ۲۰ روز بعد روی پاها انجام دهید.

۷- ۱۵ روز پس از خونگیری با زالو از بین دو کتف مبادرت به حجامت کنید.

حدود ۳ ماه بعد برای تکمیل درمان دوره کامل خون‌درمانی را با زالو تکرار کنید.

۸- تفریح و شادابی روحی بیمار را در دستور کار قرار دهید و از ابراز نگرانی و ناله اطرافیان جلوگیری کنید. مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۴

علاج انسداد عروق منتهی به قلب

کلیه درمان‌های سکنه قلبی را انجام دهید.

علاج انسداد عروق ماهیچه قلب

کلیه درمان‌های سکنه قلبی را انجام دهید.

بزرگ شدن و چربی اطراف قلب

کلیه درمان‌های سکنه قلبی را انجام دهید.

نسخه‌هایی از کتب قدیمی برای تقویت قلب و مغز

در طب سنتی نسخه‌های فراوانی برای پیشگیری و درمان و تقویت قلب و مغز به کار می‌رود. تعدادی از این نسخه‌ها را برای استفاده عموم نقل می‌کنیم.

سرطان (خرچنگ) زنده را در ظرف مسی به قدری باید برشته کرد که بتوان آن را سایید. ۱۰ قسمت آن را با ۵ قسمت جتینا و یک قسمت کندر بسایید و در ایامی که مسهل مصرف نمی‌شود هر روز صبح ۶ گرم و شب ۶ گرم با آب سرد تناول کنید. آب پودنه بهری که روزی ۱۰۰ مثقال به مدت ۳ روز تا یک هفته تناول شود مجرب است. آب پیاز که روزی ۱۰۰ مثقال و در ۳ الی ۴ نوبت در روز میل شود مجرب است شربت گاوزبان برای تقویت قلب و ایجاد نشاط و شادابی بسیار مفید است. یک من آب گاوزبان تازه را با قند بجوشانید تا قوام آید با قدری گلاب دو سه جوش دیگر بدهید و هر بار نیم استکان آن را با عرق بیدمشک و عرق بادرنجبویه میل کنید.

شربت گاوزبان دیگر

اشاره

از شربت قلبی قوی تر است. گل گاوزبان ۳۰ گرم، بادرنجبویه، صندل ساییده، گل سرخ، سنبل الطیب، اشنه و زعفران از هر کدام ۳ گرم، قند ۵/۰ کیلو، مشک ۱/۵ گرم، کافور ۲/۰ گرم. داروها را با یک کیلو آب بخیسانند و بجوشانند و صاف کنند و با قند به قوام آورند و کف روی آن را بگیرند و در آخر زعفران مشک و کافور را وارد کنند و به مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۵ تناسب نیاز مصرف نمایند.

نسخه دیگر

خون را تصفیه و قلب را سبک و آرام می‌سازد. گل گاوزبان، افستین، تخم شنبلیله، عناب، دم اسب، لیموی عمانی، بولاع اوتی، گزنه، گل ختمی، گل سرخ. اجزاء را مساوی بگیرید و نیم کوب کنید. روزی سه بار هر بار یک قاشق غذاخوری را با یک و نیم لیوان آب بجوشانید تا یک لیوان بماند، صاف کنید و کمی شیرین کرده میل کنید. جوشانده کاکل ذرت به تنهایی روزی سه بار خون کبد و قلب و کلیه را تصفیه می‌کند و برای سکت قلبی و مغزی هر دو مفید است. جوشانده گزنه به تنهایی روزی چهار بار برای سکت‌های قلبی مجرب است مشروط بر آنکه کاهش قند خون که در اثر مصرف گزنه به وجود می‌آید با سرکه شیره انگور به میزان حد اقل سه لیوان جبران گردد. بیماران دیابتی مبتلا به سکت نیاز به خوردن سرکه شیره ندارند. گزنه همیشه باید در ظرف استیل یا لعابی یا سنگی جوشانده شود.

شربت انار

خون را تصفیه و برای مزاجهای گرم بیشتر مفید است. آب انار می‌خوش یک من، قند ۵/۰ من

آب انار را آنقدر بجوشانید تا به قوام آید، کمی رب انار به آن اضافه کنید و دو سه جوش دیگر بدهید. روزی یک قاشق آن را در کمی آب حل کرده و میل کنید و هر روز یک قاشق غذاخوری کوبیده گل سرخ را با قند و گلاب تناول کنید و یا روزی سه بار هربار یک قاشق چای خوری گل قندعسلی آفتابی را با مقداری آب میل کنید.

شربت عناب

عناب ۰/۵ کیلو، گشنیز خشک ۳۵ گرم، عدس ۳۵ گرم، بیخ کاسنی ۳۵ گرم، آب ۵ کیلو، شکر ۲ کیلو. داروها را در آب آنقدر بپزید تا به ثلث برسد در روز ۴۵ گرم میل کنید. مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۶

شربت عناب دیگر

عناب ۰/۵ کیلو، اصل السوس ۰/۵ کیلو، در ۲ من آب خیس کرده پس از یکی دو روز در آب خودش بسایید و با نیم کیلو قند بجوشانید تا به قوام آید.

شربت تخم گشنیز

برای سکنه همراه با فشار خون یا قند خون یا هر دو با هم مفید است. آب غوره خانگی یک بطری، تخم گشنیز یک ثلث بطری.

مفرخ یاقوتی شیخ ابو علی

اشاره

یاقوت سرخ رمانی ۱ مثقال، حجریشب ۳ گرم، عقیق ۳ گرم، طلا ۲ گرم، نقره ۱ گرم، غریقون ۷ گرم، فلفل ۷ گرم، زنجفیل ۷ گرم، قرنفل ۷ گرم، حجر ارمی ۴/۵ گرم، لاجورد ۴/۵ گرم، نمک نفتی ۴/۵ گرم، زردنیاد ۴/۵ گرم، لسان الثور ۴/۵ گرم، ناردین ۵/۳ گرم، حماما ۳/۵ گرم، وج ۳/۵ گرم، ساذج ۳/۵ گرم، زوفا ۳/۵ گرم، دارچینی ۳/۵ گرم، صعتر ۳/۵ گرم، حاشا ۳/۵ گرم، زوفا ۳/۵ گرم، زیره ۳/۵ گرم، مشک طرامشیخ ۲/۵ گرم، فطر السالیون ۲/۵ گرم، مرصاف ۲/۵ گرم، حجر الیهود ۲/۵ گرم، تخم کرفس ۲/۵ گرم، زعفران ۲/۵ گرم، فلفل سفید ۲/۵ گرم، عاج ۲/۵ گرم، عسل صاف ثلث همه داروها. ادویه را کوبیده و نرم کنید و با عسل ممزوج نماید هر روز یک مثقال آن را به صورت شربت در آورید و میل کنید.

مفرخ دیگر

مروارید ۵ گرم، بسد ۵ گرم، زعفران ۲/۵ گرم، مصطکی ۱۰ گرم، دارچین ۵ گرم، گاوزبان ۱۰ گرم، آویشن ۵ گرم، پوست نارنج ۵ گرم، کهربا ۵ گرم، بهمن سفید ۱۰ گرم، زرنباد ۵ گرم، اشنه ۵ گرم، مغز تخم کدو ۲۰ گرم، تخم خرفه ۵ گرم، تخم زردک ۵

گرم، شیدر ۵ گرم، فرنجمشک ۵ گرم، طباشیر ۵ گرم، درونج ۵ گرم، عود هندی ۵ گرم، گل سرخ ۵ گرم، هل غراب ۵ گرم، بادرنجبویه ۱۰ گرم، عسل یک کیلو.
ادویه را پودر کنید و با یک کیلو عسل ممزوج نمایید اگر مقداری آب طلا و نقره و آب لعل به این معجون اضافه کنید مفرح تر و جامع تر می شود.

مفرح دیگر

مزاج آن گرم است.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۷
بسباسه ۵ گرم، جوز هندی ۵ گرم، هل غراب ۵ گرم، گل سرخ ۱۰ گرم، قرنفل ۵ گرم، مصطکی ۱۰ گرم، سنبل ۵ گرم، اسارون ۵ گرم، زعفران ۲/۵ گرم، عود ۵ گرم، عسل ۲۵۰ گرم.
ادویه را پودر کنید و با عسل ممزوج کنید و روزی سه قاشق غذاخوری میل کنید.

مفرح خنک

طباشیر ۱۰ گرم، گل سرخ ۱۰ گرم، تخم گشنیز ۱۰ گرم، شربت سیب نیم کیلو.
همه را نرم کوبیده با شربت سیب ممزوج و روزی سه قاشق غذاخوری میل کنید.

مفرح اعظم

اشاره

شاه تره ۱۰ گرم، بادرنجبویه ۱۰ گرم، گاوزبان ۱۰ گرم، بهمن سرخ ۱۰ گرم، بهمن سفید ۱۰ گرم، گل مختوم ۵ گرم، طباشیر ۵ گرم، زعفران ۲/۵ گرم، درونج ۵ گرم، زرنباد ۵ گرم، کبابه ۱۰ گرم، هلله کابلی ۵ گرم، ابریشم ۵ گرم، صندل سفید ۵ گرم، پوست خارجی پسته ۵ گرم، هل ۵ گرم، مروارید ۵ گرم، بسد ۵ گرم، عود ۵ گرم، آب طلا ۵ گرم، آب نقره ۵ گرم، قند یا شکر یا نبات ۲۵۰ گرم، آب به ۲۵۰ گرم، آب سیب ۲۵۰ گرم، آب انار ۲۵۰ گرم، آب لیمو ۲۵۰ گرم.
ادویه را با شکر نرم کوبیده و خوب بسایید و در آب میوه ها بقوام آورید و روزی ۳ قاشق مرباخوری میل کنید نسخه فوق علاوه بر تقویت قلب و مغز از بین برنده اخلاط فاسد و زایل کننده کسالت و برطرف کننده غم و اندوه و ترس و وحشت و موثر بر مالیخولیا و وسواس و صرع و تقویت حواس پنجگانه و مزید فهم و هوش بوده و برای نیروی باه بسیار نیکو موثر است.

مفرح دیگر

گاوزبان ۱۵ گرم، بادرنجبویه ۱۵ گرم، عرق بیدمشک یک بطری، گلاب یک بطری، زعفران ۲/۵ گرم، عسل ۲۵۰ گرم.
گاوزبان و بادرنجبویه را با عرقیات بجوشانید تا نصف شود. سپس زعفران را ساییده و با عسل ممزوج و شربت بسازید و روزی سه

قاشق غذاخوری میل کنید.

مفرح معتدل

اشاره

لؤلؤ ۱۵ گرم، بسد ۱۵ گرم، لسان الثور ۱۵ گرم، کهربا ۷ گرم، تخم کاسنی ۷ گرم، صندلین ۱۲ گرم، آمله پوست کنده ۱۲ گرم، طباشیر ۱۲ گرم، فرنجمشک ۹ گرم، افیمون ۹ گرم، مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۸
سنای مکی ۹ گرم، درونج ۳ گرم، زعفران ۳ گرم، کافور ۱ گرم، عنبر ۴ گرم، عود ۵ گرم، شربت سیب یک کیلو.
ادویه را با شربت سیب بقوام آورید روزی ۳ قاشق غذاخوری میل کنید.

مفرح دیگر

عرق بیدمشک یک بطری، عرق کاکوتی یک بطری، عرق شاه اسپرم یک بطری، عرق بادرنجوبه یک بطری، عرق بهارنارنج یک بطری، عرق نعناع یک بطری، نبات یک کیلو، آب به نیم کیلو، آب نارگیل نیم کیلو، آب انگور نیم کیلو.
عرقیات را ۱۰ دقیقه بجوشانید، نبات را نرم بکوبید و با آب میوه‌ها مخلوط و به عرقیان اضافه نموده و ۱۰ دقیقه دیگر بجوشانید. پس از خنک شدن در یخچال نگهداری نموده نیم استکان صبح و نیم استکان شب میل کنید.
نسخه‌های مفرح بسیار است که برای اجتناب از تطویل کلام از ذکر آنها خودداری می‌کنیم.
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۰۹

منابع و مأخذ

ذخیره خوارزمشاهی؛ تالیف سید اسمعیل جرجانی
تحفه حکیم مومن؛ تالیف حکیم محمد مومن
قانون؛ تالیف شیخ الرئیس ابو علی سینا
مخزن الادویه؛ تالیف محمد حسن خان خراسانی
اقربادین کبیر؛ تالیف محمد حسن خان خراسانی
طب یوسفی؛ تالیف یوسف ابن محمد
دست‌نوشته‌های خطی
تجویزات استاد سید باقر حکیم
تجویزات استاد حسین ابراهیمیان
کتاب جامع پزشکی؛ تالیف دکتر جاوید اشترانی
کارنامه اسلام؛ تالیف دکتر عبدالحسین زرین کوب

فرهنگ اطلاعات دارویی؛ تالیف دکتر پریسا آبادیخواه، دکتر علیرضا تابان و دکتر سیامک بهنام
آثار نامطلوب داروها؛ تالیف گروهی از پزشکان
مجموعه پیک شفا، ج ۴، ص: ۱۱۰

مجموعه‌ای از کتب پیک شفا

- ۱- خون‌درمانی
  - ۲- سکته مغزی و قلبی
  - ۳- عوارض داروهای گیاهی
  - ۴- علاج سرطان
  - ۵- بیماری‌های کبد
  - ۶- بیماریهای کلیه و مجاری ادرار
  - ۷- بیماری‌های استخوان‌ها و مفاصل
  - ۸- زیبایی و علاج بیماری‌های پوست
  - ۹- بیماری‌های خاص زنان
  - ۱۰- بیماری‌های خاص مردان
  - ۱۱- بیماری‌های معده و امعاء
- [۹]

[۱] (۱) - کارنامه اسلام، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب صفحه ۵۳

[۲] (۱) - این چهار گروه در کتابهای دیگر همین مولف تحت نام مجموعه پیک شفا مفصلاً تشریح شده‌اند.

[۳] (۱) - در این گونه افراد یعنی بلغمی مزاجان که مزاج سرد و مرطوب دارند معمولاً کاتابولیسیم پایه پائین‌تر از سایرین است.

[۴] (۱) - فرهنگ اطلاعات دارویی صفحات ۱۴۶، ۵۹، ۱۹۸

[۵] (۱) - فرهنگ اطلاعات دارویی صفحه ۱۴۶، آثار نامطلوب داروها صفحات ۳۸۹، ۷۳۷

[۶] (۱) - آب‌کامه: گندم یا جو که در آب یا شیر یا ماست خیسانده شده داروهای به آن افزوده شود.

سپس در آفتاب خشکانده شده و در داروهای بکار رود. معمولاً چنین داروهای باید به صورت آماده در داروخانه‌های گیاهی و عطاریها موجود باشد.

[۷] موسوی، محمد، مجموعه پیک شفا، ۱۲ جلد، کانون پژوهش - اصفهان، چاپ: دوم، ۱۳۸۸ ه.ش.

[۸] (۱) - طرز تهیه روغن بنفشه - بادام: مقدار ۱۵ گرم گل بنفشه با مقدار کمی آب و ۷۵ گرم روغن بادام را روی شعله ملایم بجوشانید تا آب بخار شد و روغن بماند. سپس صاف کرده و روغن را استفاده نمایید.

[۹] موسوی، محمد، مجموعه پیک شفا، ۱۲ جلد، کانون پژوهش - اصفهان، چاپ: دوم، ۱۳۸۸ ه.ش.